

Het belang van een weerbare samenleving

ACTUEEL

Terug naar het hoogste
geweldspectrum?

HISTORIE

De wens om een
militiemarkine tijdens de
Eerste Wereldoorlog

COLUMN

Boeke over operationele
inzetbaarheid

inhoud

COLUMNS

- 3 **VOORZITTER KVMO**
- 8 **JONATHAN HOLSLAG**
- 15 **SERGEI BOEKE**

ACTUEEL / KENNIS

- 4 **MORALITEIT, BELEID EN WEERBAARHEID**
Theo Brinkel
- 9 **NAAR HET HOOGSTE GEWELDSPECTRUM?**
Martin Fink
- 22 **WENS OM MILITIEMARINE TIJDENS WOI**
Tico Onderwater
- 28 **80-JARIGE (ZEE)OORLOG**
Jaap de Kam

MENSEN

- 16 **UIT HET LEVEN VAN W.A. BORGELD**
Onno Borgeld
- 20 **UIT DIENST**
Paul Joosten
- 35 **IN MEMORIAM**

VASTE RUBRIEKEN

- 7 **CARTOON**
- 34 **KVMO ZAKEN**
Nieuwe leden
- 35 **ACTIVITEITEN AFDELINGEN EN WERKGROEPEN**

www.kvmo.nl

**Marineblad is een uitgave van
de Koninklijke Vereniging
van Marineofficieren**

ISSN: 0025-3340

Hoofdreductie:
KLTZ ing. M.E.M. de Natris
mw. drs. M.L.G. Lijmbach

Eindredactie
mw. drs. M.L.G. Lijmbach

Artikelencommissie
drs. A.A. Bon, LTZ1 (TD) ing. J.M.T. Bongartz,
KLTZ (LD) mr.dr. M.D. Fink, LTZ1 (LD) C.F.L.
Ghijsen, KLTZ (TD) F.G. Marx MSC., B. Naafs,
LTZ1 (TD) dr. ir. W.L. van Norden, dr. A.J. van der
Peet, LTZ1 drs. R.M. de Ruiter, LTKOLMARNIS
R.A.J. de Wit

Medewerkers:
mw. drs. Z. Borgeld-Guman, mr. S. Boeke,
dr. J. Holslag, KLTZ (TD) H. Boomstra (cartoon),
MCD (foto's, tenzij anders vermeld)

Adres redactie
Wassenaarseweg 2
2596 CH Den Haag
Tel. 070-383 95 04
marineblad@kvmo.nl
www.kvmo.nl

Vormgeving
Frank de Wit
Tel. 038-455 17 54

Drukwerk
Wilco Art Books
Vanadiumweg 8
3812 PZ Amersfoort

Advertenties
070-383 95 04

Abonnementen
Voor leden van de KVMO is het Marineblad
gratis. Informatie over het lidmaatschap van de
KVMO staat op: www.kvmo.nl onder 'FAQ'.
Niet-leden betalen € 49,50 (NL) of € 69,50
(buitenland) per jaar.

Copyright Marineblad
Overname van artikelen is enkel toegestaan na
schriftelijke toestemming van de redactie en
onder uitdrukkelijke vermelding van de bron.
Artikelen in het Marineblad vertolken niet
noodzakelijk de visie van het hoofdbestuur van
de Koninklijke Vereniging van Marineofficieren
of van de redactie. De inhoud van artikelen blijft
geheel voor verantwoording van de auteur(s).
Richtlijnen voor het schrijven en aanleveren van
artikelen zijn in te zien op www.kvmo.nl onder
'Marineblad'.

Adreswijziging
Zo tijdig mogelijk schriftelijk doorgeven aan:
Secretariaat KVMO
Antwoordnummer 93244
2509 WB Den Haag
(geen postzegel nodig)
of info@kvmo.nl

Foto cover:
Prof. dr. Theo Brinkel, geflankeerd door twee jonge
marineofficieren, kort na zijn oratie. (Fotografie
Monique Shaw)

De KVMO maakt deel uit van de

column

Op 10 april a.s. bestaat de KVMO 135 jaar. Een indrukwekkend aantal jaren. De KVMO is dan ook één van de oudste beroepsverenigingen/vakbonden van Nederland. Vakbonden bevinden zich anno nu veelal in zwaar weer. Veel jongeren zien de meerwaarde van een vakbond niet meer zo in en de

werkgevers laten duidelijk merken dat ze de vakbonden liever kwijt dan rijk zijn. Het gevolg is dat het ledental van vakbonden, hun 'macht' maar ook de onderlinge solidariteit afnemen.

Het adagium 'samen sterk' doet vandaag de dag steeds minder opgeld. Ook het ledental van de KVMO (3872) neemt gestaag af. Er zijn verzachtende omstandigheden, daar de Koninklijke Marine aanzienlijk is ingekrompen, maar toch. Nu is de KVMO naast een vakbond in belangrijke mate ook een beroepsvereniging van gelijkgestemden, maar toch. De vraag der vragen voor onze vereniging is dan ook: hoe toekomstbestendig is de KVMO?

Op 15 januari jl. heeft prof. dr. Theo Brinkel met het uitspreken van zijn oratie getiteld 'Moraliteit, beleid en weerbaarheid. Een verkenningssmissie.' het hoogleraarsambt aanvaard van onze KVMO-leerstoel Militair-Maatschappelijk Studies aan de Universiteit Leiden. In zijn oratie stelt hij: 'Nederland moet zich niet isoleren, maar een actieve en betrouwbare internationale partner zijn. Het gaat daarbij om "onze" manier van leven en onze waarden die vooral in de overlevering, in het verleden, gevonden worden.' Hij is bang dat 'we in het Westen iets van onszelf verliezen, als we de universaliteit van democratie, mensenrechten, rechtsstaat, laten varen en daardoor minder weerbaar worden'. 'En als we er zelf niet meer in geloven, kunnen we dan nog wel de morele kracht opbrengen om de lasten van onze eigen verdediging te dragen? Durven we militairen op pad te sturen als we er niet ten volle van overtuigd zijn dat zij hun leven inzetten voor de goede zaak?'

In zijn artikel 'Terug naar het hoogste geweldspectrum' vraagt KLTZ (LD) mr. dr. Martin Fink zich af of we ons nog wel bewust zijn van de juridische spelregels (zeeoorlogsrecht) van het hoogste geweldspectrum. De kans dat onze marine bij een (internationaal) gewapend conflict betrokken raakt neemt toe en hij is van mening dat niet alleen Defensie maar ook andere departementen zich op de juridische aspecten moeten voorbereiden.

Onlangs heeft onze minister een brief naar de Tweede Kamer gestuurd. In deze brief geeft zij aan dat de Defensienota en de Geïntegreerde Buitenland en Veiligheidsstrategie in samenhang worden opgesteld, mede op basis van een geïntegreerde dreigingsanalyse van binnen- en buitenlandse dreigingen. Beide documenten zullen in maart a.s. aan de Tweede Kamer worden aangeboden. Daarna zal het politieke proces doorlopen gaan worden. Hoe lang dit gaat duren en hoeveel vertraging dit gaat opleveren voor de nieuwbouwprojecten is afwachten.

Een van de doelstellingen van de KVMO is het bijdragen aan een voor haar taak berekende zeemacht. De geopolitieke ontwikkelingen, ik verwijs hierbij graag naar mijn recente weblogs 'Visielozuela' en 'De slag om de Noordpool staat op het punt te beginnen', roepen misschien meer dan ooit om een sterke innovatieve marine, die onze economische belangen kan behartigen en verdedigen indien noodzakelijk. Ik constateer dat onze verouderde vredesmarine marine niet meer voor haar vele taken is berekend. In mijn ogen genoeg 'werk aan de winkel' voor de KVMO. Ik kan het echter niet alleen en reken ook op u. Want óók hier geldt: samen sterk!

weblog voorzitter
www.kvmo.nl

@voorzitter_kvmo

Moraliteit, beleid en weerbaarheid

Oorlog wordt steeds meer gevoerd van samenleving tot samenleving en niet alleen met militair geweld. Hybride oorlogvoering is de term waarmee deze ontwikkeling wordt aangeduid. Als het doel van hybride oorlogvoering bij Rusland is om de politieke wil en de geloofwaardigheid van de westerse verdediging op de proef stellen, hoe staat het dan met ons moreel? Daardoor komt sterke nadruk te liggen op de weerbaarheid van de samenleving.

Je zou weerbaarheid kunnen definiëren als het vermogen van een individu, een gemeenschap, een organisatie of een natuurlijk systeem om zich voor te bereiden op, om te herstellen van en om te groeien voorbij een schokkende ervaring. Weerbaarheid als het vermogen van een sociaal systeem om zich te herstellen na een ramp, wordt in het Engels '*resilience as maintenance*' genoemd. Dan wordt een schok zo geïnterpreteerd dat middelen en inspanningen kunnen worden gebruikt om de status quo in stand te houden of te herstellen. Deze vorm van *resilience* wordt veel gebruikt in het debat over terrorisme, *cybersecurity* of de beveiliging van infrastructuur.

Weerbaarheid kan ook inhouden dat een sociaal systeem het vermogen heeft om zichzelf om te vormen en de omgeving te veranderen. Dan praten we over '*resilience as renewal*'. Een mooi voorbeeld hiervan vind ik het ontstaan van het proces van Europese integratie, dat heeft geleid tot organisaties als de Raad van Europa en de Europese Unie. In plaats van de in Europa gebruikelijke bestraffing en wraakneming op de verliezer van de oorlog kozen de West-Duitse, Franse en Italiaanse regeringsleiders voor

het poolen van soevereiniteit. Daarmee wilden zij het onmogelijk te maken dat de deelnemende landen ooit nog onderling oorlog zouden voeren.

Kwetsbaarheid

Het tegenovergestelde van weerbaarheid is kwetsbaarheid. Westerse landen hebben op een aantal manieren te maken met kwetsbaarheid. Op de eerste plaats is dat de dreiging met hybride oorlogvoering, zoals deze met name vanuit de Russische Federatie wordt uitgeoefend. Open, democratische samenlevingen zijn kwetsbaar voor terugkerende jihadisten, ondermijnende propaganda, economische druk en cyberaanvallen. Tweede vorm van kwetsbaarheid betreft de individualisering en de ontrafeling van traditionele netwerken in de samenleving noemt. Het gezag van overheid, politiek, kerk, familie en tradities is afgenomen. De politiek is gefragmenteerd en er is al veel geschreven over de opkomst van het populisme. Wat opvalt is de afgenomen bindingskracht van gemeenschappelijke waarden.

Ten derde moet de verzwakking van westerse organisaties als de NAVO en de EU genoemd worden. Het Verenigd Koninkrijk gaat de EU verlaten. Dat verzwakt de EU. In de Verenigde Staten is Donald Trump tot president gekozen

[^] Prof. Brinkel tijdens het uitspreken van zijn oratie, op 15 januari jl. (Fotografie Monique Shaw)

op een programma van 'America First'. Dat verzwakt de NAVO. Maar ook in Nederland hebben politieke stromingen die vinden dat Nederland zijn veiligheid moet zoeken in het afsluiten van de grenzen voor de buitenwereld, aan kracht gewonnen.

Rusland profiteert daarvan. Rusland heeft de twijfel in het Westen niet uitgevonden, maar heeft wel belang bij het steunen van partijen die de samenhang binnen de NAVO en de EU doen verzwakken en een alternatief discours houden dan dat van de liberale democratie. Verdeeldheid en onduidelijkheid over wat er nog precies het verdedigen waard brengen het doel van hybride oorlogvoering dichterbij: de politieke wil en de geloofwaardigheid van het Westen op de proef te stellen.

Het klassieke antwoord op dreigingen van buiten heet afschrikking. In de definitie van de NAVO is afschrikking het vermogen om een tegenstander ervan te weerhouden tegen ons een vijandige actie te ondernemen. Weerbaarheid is daar een essentieel onderdeel van, zodat er geen misverstand is over de bereidheid om onszelf te verdedigen. Weerbaarheid gaat vaak over technische oplossingen en beschermende maatregelen, maar ook het publiek debat over gemeenschappelijke waarden en doelen hoort daarbij. Als het doel de moeite waard is, zijn mensen bereid daarvoor de nodige offers te brengen. Om te zien in hoeverre daar in het veiligheidsbeleid

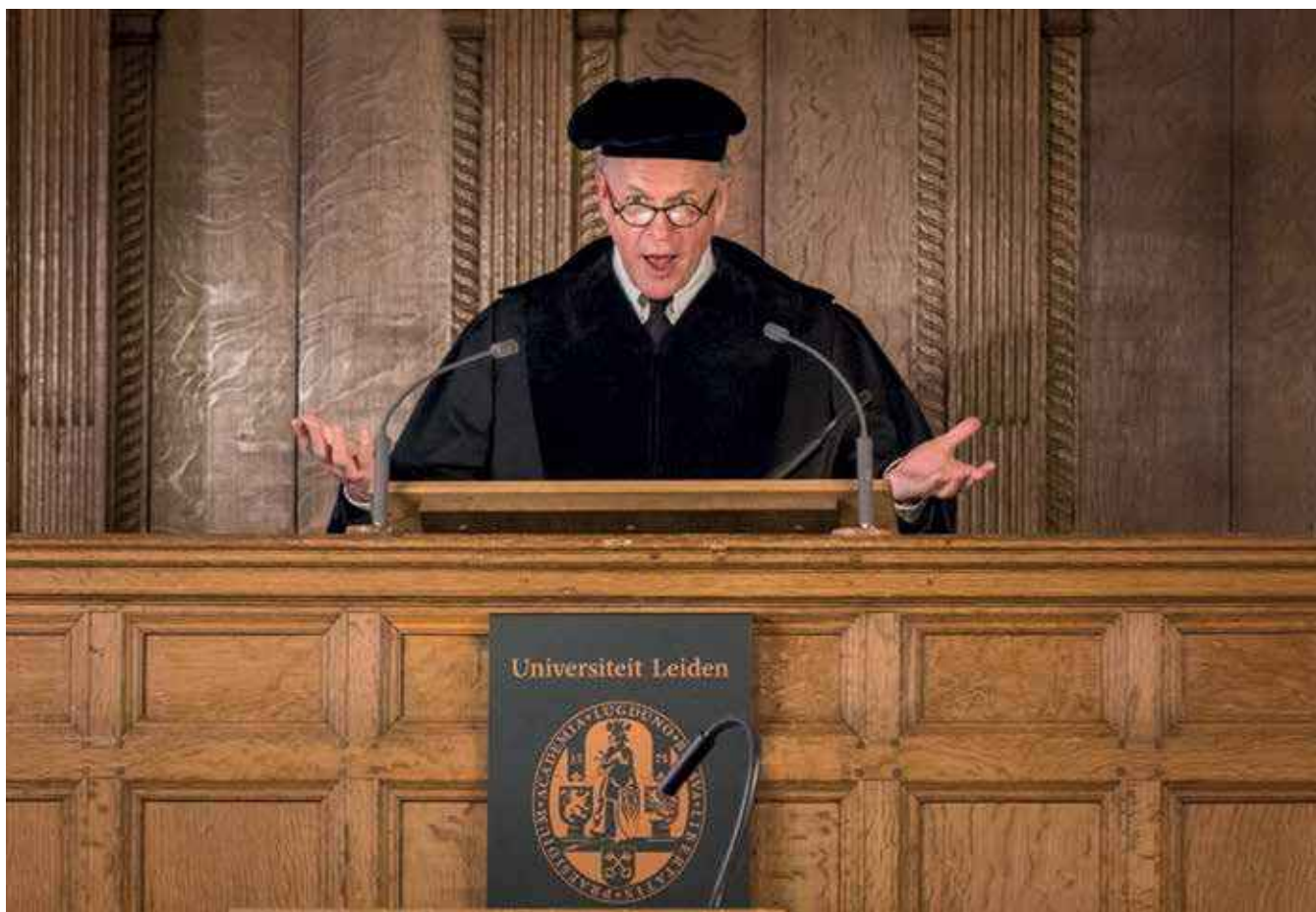
sprake van is heb ik gekeken naar de slotverklaring van de NAVO Top van staatshoofden en regeringsleiders die in de zomer van 2016 in Warschau is gehouden, de *Global Strategy* van de Europese Unie van 2016, de *National Security Strategy* van de Verenigde Staten die eind vorig jaar is uitgekomen, en het regeerakkoord van het kabinet Rutte III. Deze stukken geven een actueel beeld van het denken over weerbaarheid door relevante actoren. Als

'Wat opvalt is de afgenomen bindingskracht van gemeenschappelijke waarden'

wij de twee vormen van weerbaarheid daarop loslaten, dan kunnen wij vaststellen dat weerbaarheid overwegend wordt uitgelegd als maintenance; het behoud en de bescherming van het bestaande. Weerbaarheid, dat zijn in de door mij bekeken beleidsstukken vooral technische voorzieningen om de samenleving en de defensie beter te beschermen, maatregelen om radicalisering tegen te gaan, het tegenspreken van gewelddadige *narratives*, monitoring en controle.

Universaliteit

Het alternatief van *resilience as renewal* wordt nauwelijks geprobeerd. Je zou kunnen wijzen op het belang dat in de *Global Strategy* van de Europese Unie, in de Amerikaanse *National Security Strategy* en in het Nederlandse regeerakkoord wordt gehecht aan richtinggevende waarden.

Prof. Brinkel tijdens zijn oratie. (Fotografie Monique Shaw)

KLZ ing. Marc de Natris, voorzitter KVMO, feliciteert prof. Brinkel met zijn benoeming. Rechts KTZ mr. N. Woudstra, lid curatorium KVMO-leerstool. (Fotografie Monique Shaw)

In het Amerikaanse en het Nederlandse document kom ik vooral 'onze' waarden of 'American values' tegen, het Europese strategiestuk gaat sterker in op het grensoverschrijdende en universele karakter van de waarden. Het valt op dat er – als het gaat om democratie en mensenrechten – tegenwoordig vooral gesproken wordt van 'westerse' of 'onze' waarden. Het ideaal van de universaliteit van de mensenrechten schijnt te zijn opgegeven.

'Als mensenrechten niet universeel zijn, waarom zou Nicolas Maduro van Venezuela zich daar dan iets van aantrekken?'

In 1948 is in het verband van de Verenigde Naties de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens vastgesteld. Het woord 'universeel' is niet willekeurig gekozen. De waarden van mensenrechten, democratie en rechtsstaat zijn namelijk universeel; voor iedereen. Ik ken geen Chinese dissident die zegt dat het helemaal niet erg is dat hij/zij gemarteld wordt, omdat dat in de Chinese politieke cultuur nu eenmaal gangbaar is. Dat we hier met iets universeels te maken hebben, blijkt uit de demonstraties van het Tiananmenplein in Peking, het Tahrirplein in Cairo, het Maidanplein in Kyiv, of de afgelopen dagen nog in Iran. Als mensenrechten niet universeel zijn, waarom zou Nicolas Maduro van Venezuela zich daar dan iets van aantrekken? En als we er zelf niet meer in geloven, kunnen we dan nog wel de morele kracht opbrengen om de lasten van onze eigen verdediging te dragen?

Ik ben bang dat we in het Westen iets van onszelf verliezen, als we de universaliteit van democratie, mensenrechten, rechtsstaat, laten varen en daardoor minder weerbaar worden. Durven we militairen op pad te sturen als we er niet ten volle van overtuigd zijn dat zij hun leven inzetten voor de goede zaak? Waar en in hoeverre kan weerbaarheid zodanig in het beleid vorm krijgen dat het niet alleen verdedigt wat verdedigd moet worden, maar ook kan leiden tot hervorming, verbetering, van de veiligheidscontext? Hoe wordt de geloofwaardigheid van het buitenlands en veiligheidsbeleid daarmee versterkt? Als het mij gegeven is, zijn dat thema's die ik de komende jaren in onderwijs en onderzoek graag verder zou willen uitwerken.

Op 15 januari jl. heeft prof. dr. T.B.F.M. (Theo) Brinkel de KVMO-leerstool aanvaard met het uitspreken van zijn oratie. Prof. Brinkel is bijzonder hoogleraar aan de Universiteit Leiden met als leeropdracht Militair-maatschappelijke studies. Dit artikel is een sterk verkorte versie van de oratie.

KVMO-leden kunnen een gratis exemplaar van de volledige tekst van de oratie aanvragen bij het secretariaat van de KVMO (zolang de voorraad strekt). Stuur hiervoor een mail naar info@kvmo.nl. Vermeld in de mail uw volledige naam en adres.

ADVERTENTIE

150 JAAR MARINECLUB

26 SEPTEMBER 2018

SPAARACTIE

- Ontvang bij iedere €15,- (privébesteding) een stempel
- Lever de volle spaarkaart in bij een van onze medewerkers en ontvang een fles wijn "Marineclub Selection"
- Uit alle ingeleverde volle spaarkaarten zal onze voorzitter tijdens het 150 jarig jubileum op 26 september een winnaar trekken.

0223 614225/657688 MARINECLUB@MINDEF.NL WWW.MARINEOFFICIERSCLUB.NL

DE WINNAAR ONTVANGT EEN VOLLEDIG VERZORGDE AVOND VOOR TWEE!!

column

‘China bereidt zich voor op oorlog, daar kan geen twijfel over bestaan’

Taiwan werd enkele weken geleden wakker met de vaststelling dat er vier nieuwe luchtvaartroutes waren geopend boven zijn grondgebied – althans wat Taiwan beschouwt als haar grondgebied. Het was de Chinese regering die tot de beslissing was overgaan. Nu is Peking al langer de mening toegedaan dat elke vierkante meter van het Taiwanese grondgebied het Chinese moederland toebehoort, maar wat Taiwan vooral verraste, was het feit dat de twee enkele jaren geleden nog overeenkwamen om het luchtverkeer boven de Zeestraat van Taiwan samen te regelen. Peking heeft met die eigengereide maatregel vooral een aloude wet in de diplomatie bevestigd: internationale akkoorden blijven doorgaans maar bestaan zolang ze in het belang zijn van de sterksten.

China wil Taiwan laten voelen dat het de baas is en dat signaal komt niet onverwacht. De Taiwanese regering heeft aangekondigd om tegen 2025 twintig procent meer uit te geven aan defensie en met dat budget nieuwe raketten, gevechtsvliegtuigen en systemen voor elektronische oorlogvoering aan te kopen. Het zit Peking ook hoog dat de banden tussen Taiwan en de Verenigde Staten worden aangehaald. Het Amerikaanse Congres wil meer officiële uitwisselingen mogelijk te maken en Taiwan uit zijn diplomatieke isolement halen. President Trump opperde dat oorlogsschepen Taiwanese havens zouden mogen aandoen. Gedaan dus met de behoedzame houding die de vorige Amerikaanse regeringen typeerde.

China maakt duidelijk dat het die evolutie niet aanvaardt. Een diplomaat in Washington stelde het als volgt: “De dag dat een Amerikaans oorlogsschip een Taiwanese haven binnenloopt, is de dag dat we Taiwan met militaire macht zullen herenigen.” Sinds vorig jaar cirkelen Chinese gevechtsvliegtuigen en bommenwerpers frequent om het eiland. De Chinese marine is nu quasi permanent aanwezig aan de oostzijde van Taiwan, om duidelijk te maken dat het ook van daaruit kan toeslaan. Twee weken geleden observeerde de Chinese president Xi Jinping een militaire oefening waarbij naar schatting 600.000 soldaten betrokken waren. Daarbij werden amfibische landingen gesimuleerd. “Het Volksbevrijdingsleger moet bereid zijn om offers te brengen,” oreeerde Xi. China bereidt zich voor op oorlog, daar kan geen twijfel over bestaan, maar het voerde die oorlog vooralsnog bij voorkeur met economische middelen en stelde het een militaire confrontatie uit tot het sterk genoeg zou zijn. De vraag rijst dan ook of dat punt bereikt is, of China voldoende vertrouwen heeft in zijn militaire slagkracht om de confrontatie aan te gaan. Ik vermoed van niet. De modernisering van Chinese leger is indrukwekkend en de kloof met de Amerikanen wordt gestaag kleiner, maar vooralsnog zijn de meeste Chinese experts het erover eens dat hun land misschien een kortstondige lokale oorlog kan winnen, maar dat het een aangehouden conflict met de Verenigde Staten zou verliezen.

Wat ook meespeelt, is dat de strategie van economische vermurwing goed werkt. Hoe meer de Taiwanese economie verzwakt en Taiwanese arbeidskrachten op het vasteland gaan werken, bijvoorbeeld, hoe groter de invloed van Peking. Dat geldt overigens niet alleen voor Taiwan. Langs de hele geopolitieke breuklijn zie je de Chinese economische invloed groeien, in de Filipijnen, waar het miljarden aan investeringen beloofde, maar ook in Japan. Niets in de internationale politiek is voorspelbaar, maar als het van de Chinezen afhangt, vermoed ik dat ze nog wel een tijdje zullen kiezen voor hun zeer doeltreffende strategie van de economische vermurwing. De beste overwinning, zo geldt, is die waarvoor je niet moet vechten.

Dr. Jonathan Holslag is politicoloog en China-kenner. Hij is onder meer docent Internationale Politiek aan de Vrije Universiteit Brussel.

Terug naar het hoogste geweldspectrum?

In de afgelopen jaren zijn nieuwe dreigingen ontstaan in de wateren rondom Europa. Na '9/11' is het verbeteren van de maritieme veiligheid en maritieme veiligheidsoperaties lang het primaire speerpunt geweest. Tegenwoordig hebben de gewapende conflicten in onder meer Syrië, Irak en Libië en de conflicten waarbij Rusland betrokken is ook hun invloed op de wateren rondom Europa.² Eén van de recente dreigingen is daarom de meer 'traditionele' gewapende conflicten.

'De theorie der voortgezette reis gekoppeld met conditionele contrabande is er bij de Nederlandse zeeofficieren, ook bij het op mannelijken leeftijd afgelegd examen voor luitenant ter zee der eerste klasse, zoodanig ingehamerd, dat een zeer uitdrukkelijke order noodig zal zijn om noodlottige vergissingen bij op korte termijn in zee te nemen beslissingen te voorkomen'.¹

Een potentieel antwoord op deze dreiging is dat marines maritieme gevechtsoperaties zullen moeten gaan uitvoeren. Bij een dergelijke gedachte hoort ook het besef dat die inzet in het hoogste geweldspectrum kan zijn. En dat is anders dan de maritieme veiligheidsoperaties van de afgelopen decennia, waarin geweldgebruik doorgaans een *last-resort*-middel is. Maar zijn we ons nog genoeg bewust van de spelregels in het hoogste geweldspectrum? Deze bijdrage beschrijft enkele factoren die onderstrepen dat deze vraag relevant is. Dat doe ik via een 'snapshot' van de maritieme situatie in de wateren rondom Europa en enkele daaruit te trekken conclusies in relatie tot de soorten maritieme operaties uit de maritieme doctrine *Grondslagen van het Maritiem Optreden* (GMO).

¹ Raketlancering vanaf Zr. Ms. de Ruyter. (MCD/Eva Klijn)

Een maritiem snapshot van Fort Europa

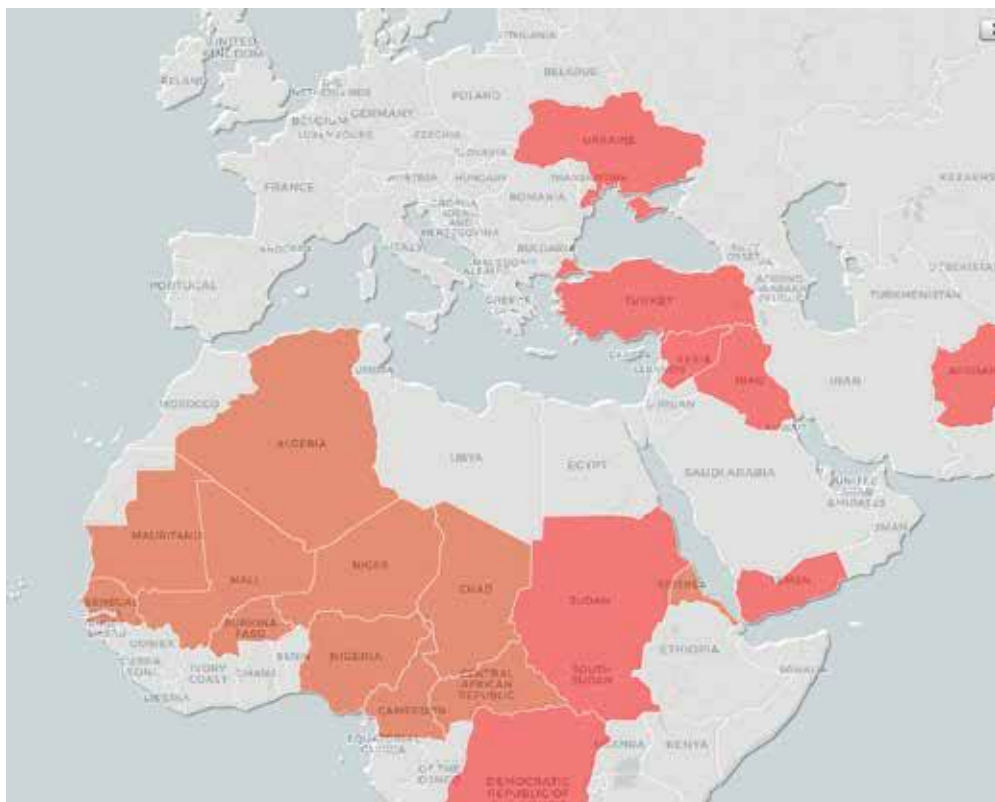
Met enige vorm van welwillendheid kan men Europa als een enorm schiereiland zien. Europa is aan drie kanten omringd door verschillende zeeën. Conflicten in 'de ring van instabiliteit rondom Europa' hebben hun uitwerking in deze wateren. De Nederlandse internationale veiligheidsstrategie (IVS) 'Veilige Wereld, Veilig Nederland' uit 2013 meende over die conflicten dat: 'Hoewel de afgelopen twintig jaar het aantal conflicten wereldwijd sterk is afgenomen, is het aantal fragiele regio's in de omgeving van Europa juist toegenomen.'³ De update van de IVS, anderhalf jaar later, 'Turbulente tijden in een instabiele omgeving' onderstreepte dat: 'De ring van instabiliteit rond Europa is groter geworden door de ontwrichtende inmenging van Rusland in buurland Oekraïne. En in die ring is de situatie verder gedestabiliseerd, met de toename van conflicten en onrust in het Midden-Oosten, Noord-Afrika en delen van sub-Sahara- en West-Afrika.'⁴

Wie op dit moment een algemene blik op deze conflicten werpt en in het bijzonder kijkt naar de effecten daarvan op de wateren rondom Europa, ziet de volgende schets: De wateren ten zuiden van Europa, in het centrale gedeelte van de Middellandse Zee, zijn onderhevig aan de invloed van voornamelijk Afrikaanse conflicten, hetgeen onder meer (boot)vluchtelingen, smokkel en terrorisme met zich meebrengt. De maritieme reactie daarop heeft vooral een rechtshandvend karakter. Maritieme eenheden zijn ingezet in het kader van de uitdagingen die betrekking hebben op (boot)vluchtelingen, mensen- en wapensmokkel en het trainen van de kustwacht van Libië. In deze regio voert de EU operatie *Sophia* uit en richt de NAVO zich op het bestrijden van maritiem terrorisme. Inmiddels is de NAVO 'Artikel 5'-operatie

Active Endeavour (OAE) beëindigd en in 2016 operatie *Sea Guardian* (OSG) gestart. Daarmee is het kader van de maritieme NAVO-inzet verschoven in deze regio van collectieve zelfverdediging naar maritieme veiligheid.⁵

In de zuidoostelijke wateren rondom Europa zijn het geen rechtshandvende activiteiten, maar overheersen de gewapende conflicten uit het Midden-Oosten. Het conflict in Syrië brengt de aanwezigheid van de Russische vloot (*Mediterranean Taskforce*) die in dat gebied deelneemt aan gevechtsoperaties. Het conflict tussen Israël en Gaza heeft maritieme invloed door de Israëlische blokkade voor de kust van de Gaza. In de Zwarte Zee staat de Krim nog steeds onder controle van Rusland, dat opereert vanaf de marinehaven in Sebastopol. In oktober 2017 antwoordde de NAVO op deze situatie met de oprichting van de multinationale *Black Sea Force*, gestationeerd in Roemenië, die ook een maritieme component bevat.⁶ Ondertussen blijven de VS, Oekraïne en de NAVO de jaarlijkse oefening *Sea Breeze* in de Zwarte Zee uitvoeren.

Wie het theater wat betreft het Midden-Oosten iets breder trekt dan de ring van Europese wateren, ziet dat oorlogsschepen in gevechtsoperaties in de Perzische Golf zijn ingezet in de gewapende conflicten tegen IS in Irak en in Syrië. Deze gevechtsoperaties lijken ver verwijderd van Europa, maar de inzet in de Golf houdt verband met hetzelfde conflict dat aan de Europese kant van het Midden-Oosten wel degelijk druk geeft op de zeegrenzen van Europa, en waar aan Europese zijde oorlogsschepen worden ingezet om de consequenties, zoals vluchtelingen, van het conflict op te vangen. De NAVO-inzet van Zr. Ms. van Amstel in 2016 in de Egeïsche Zee is daar een voorbeeld van.⁷

Kaart van conflictgebieden rondom Europa. (targetmap.com)

De Noordoostelijke wateren van Europa staan onder invloed van interstatelijke spanning tussen verschillende Europese staten en Rusland. Van een gewapend conflict is op dit moment geen sprake. Op basis van het tijdens de Wales-Summit (2014) overeengekomen *readiness action plan* sturen NAVO-landen eenheden naar de oostelijke grenzen van Europa. Onder meer *Enhanced Forward Presence*, *Baltic Air Policing* en het intensiveren van maritieme patrouilles in de Baltische Zee zijn maatregelen die *reassurance*, collectieve afschrikking en verdediging in zich moeten dragen, zowel ter voorbereiding als vermindering van een mogelijk internationaal gewapend

'De Noordoostelijke wateren van Europa staan onder invloed van interstatelijke spanning tussen verschillende Europese staten en Rusland'

conflict.⁸ Ook Rusland onderneemt militaire strategische oefeningen in die regio, zoals recent oefening *Zapad*, in september 2017 en waarbij volgens de NAVO bij elkaar zo'n 60.000-70.000 deelnemers betrokken waren⁹, die tevens een maritieme dimensie had in de Baltische Zee.

Ten slotte is dichtbij de West-Europese kusten sprake van verhoogde Russische maritieme activiteit. Russische oorlogsschepen op doortocht naar of terug uit de Middellandse Zee worden doorgaans geëscorteerd door oorlogsschepen van staten door wiens wateren deze schepen komen,¹⁰ waaronder ook Nederland.¹¹ Ook deze maatregelen dragen het karakter van zowel politieke de-escalatie als militaire paraatheid in zich.

Het uitdijende spectrum van conflicten op zee

De GMO onderscheidt drie soorten maritieme operaties: maritieme assistentie, maritieme veiligheidsoperaties en maritieme gevechtsoperaties.¹² Volgens KLTZ Henk Warnar (*Marineblad*, augustus 2016) zijn Nederlandse oorlogsschepen in de laatste vijftientig jaar vooral ingezet in veiligheidsoperaties (*maritime security operations*).¹³ En waarschijnlijk is dit vandaag de dag nog steeds het geval, met name in de context van piraterij en (boot)vluchtelingen.

Wie de bovengenoemde maritieme situatie in de wateren rondom Europa tegen de lat van de drie soorten maritieme operaties houdt, zou vier punten kunnen concluderen. Ten eerste is de aard van maritieme veiligheidsoperaties veranderd. Waar het eerder voornamelijk draaide om VN-gemandateerde maritieme embargo-operaties die voortvloeiden uit de conflicten op de Balkan, in Irak en Haïti, zetten staten hun oorlogsschepen nu steeds meer binnen het rechtshandhavende spectrum in, zoals piraterij,

De Nederlandse mijnenjager Hr. Ms. Haarlem (inmiddels uit dienst gesteld) werd in 2011 ingezet in de Middellandse Zee voor het handhaven van het VN-wapenembargo rond Libië. (MCD/Eva Klijn)

bootvluchtelingen, wapen-, drugs- en mensensmokkel. Dit is de consequentie van de gedachte dat maritieme strijdkrachten een rol binnen het geheel van *maritime security* moesten gaan spelen; een richting die onder meer in de maritieme strategieën van zowel de NAVO (2011) als de EU (2014) werd onderstreept. Met uitzondering van de inzet in Libië, zijn we op de as van maritieme veiligheidsoperaties opgeschoven van maritieme embargo-operaties naar operaties die het karakter van rechtshandhaving op zee hebben, met alle (juridische) uitdagingen van dien.¹⁴

Ten tweede brengen de recent opgekomen interstatelijke/geïnternationaliseerde conflicten en spanningen gevechtsoperaties meer in beeld. *'In many parts of the world, inter-state relations are deteriorating rather than getting better'*, meent maritiem strateeg Geoffrey Till.¹⁵ In de kamerbrief van februari 2017, waarin de minister van defensie de 'lijnen van ontwikkeling in het meerjarig perspectief voor een duurzaam gereed en snel inzetbare krijgsmacht' ('Houvast in een onzekere wereld') uiteenzet, staat opgenomen dat 'Meer dan in de afgelopen decennia moet rekening gehouden worden met de mogelijkheid van een - al dan niet regionale - crisis waarbij Artikel 5 van het Noord-Atlantisch verband wordt ingeroepen.'¹⁶ Hoewel de conflicten met betrekking tot Irak, Syrië en Rusland ook een maritieme dimensie hebben, en oorlogsschepen van verschillende landen erbij betrokken zijn, zijn Nederlandse oorlogsschepen hier echter tot dusver niet bij betrokken geweest. Dit is anders dan de Nederlandse luchtmacht, die reeds enige jaren binnen deze context met gevechtsoperaties boven Irak zijn ingezet. Wel zijn Nederlandse oorlogsschepen binnen de context van de NAVO-maatregelen aan maritieme zijde ingezet die verband houden met de Russische dreiging. Maar deze situatie heeft tot nu toe nog niet het karakter van een gewapend conflict. De uitzondering op dit alles is de inzet van mijnenjagers bij Libië in operatie *Unified Protector* (OUP). De mijnenjagers werden echter primair in een embargo-rol aangeboden en niet in de rol van gevechtsoperaties.¹⁷

Als derde punt is interessant te onderstrepen dat er geen verschuiving over de assen van de GMO-driehoek heeft plaatsgevonden waarin veiligheidsoperaties hebben plaatsgemaakt voor gevechtsoperaties, maar dat in feite sprake is van een 'en-en' situatie. Potentiële gevechtsoperaties zijn erbij gekomen terwijl veiligheidsoperaties onverkort doorgaan. Warnar meent dat in het huidige dreigingsbeeld de scheidslijnen gevecht- en veiligheidsoperaties steeds verder vervagen. Ik zou daaraan willen toevoegen dat de scheidslijnen in zoverre vervagen dat naast inzet in gevechtsoperaties in het conflict, de *gevolgen* van het conflict zorgen voor inzet in maritieme veiligheidsoperaties. Een voorbeeld hiervan is hierboven aangehaald: een staat kan een schip inzetten in gevechtsoperaties in het conflict in Irak, of inzetten in het kader van bootvluchtelingen hulp nabij Turkije; beide inzetten volgen uit hetzelfde conflict. Overigens is interessant dat in dit voorbeeld de maritieme operationele theaters elkaar niet overlappen. Dit was

tijdens OUP wel het geval, waaruit bleek dat een goed antwoord op een combinatie van conflict en vluchtelingen op zee niet voorradig was.

Ten vierde betekent al het bovenstaande dat het geweldsspectrum in maritieme operaties waarin Nederland betrokken is en zou kunnen geraken, uitdijt naar zowel het lage geweldsspectrum binnen rechtshandhaving optreden, als het hoge geweldsspectrum in gevechtsoperaties. Ook hier is dus sprake van een 'en-en' situatie, waarbij in de laatste decennia vooral gefocust is op het lage geweldsspectrum.

De NAVO-reactie

Begin 2017 onderstreepte de commandant van *NATO Allied Maritime Component Command* vice-admiral Clive Johnstone drie punten waarom de NAVO een sterke maritieme poot moet hebben: *Russia, radicals* en *migration*.¹⁸ De zorgen waaruit deze drie punten voortvloeien zijn de hierboven aangehaalde situatie in de wateren rondom Europa. Hij legt de nadruk op vijf focusgebieden: Rusland, Syrië en het oostelijke gedeelte van de Middellandse Zee, de Zwarte Zee, het midden van de Middellandse Zee (Libië) en de noordelijke wateren van Europa. Volgens Admiraal James Foggo III, nu commandant *NATO Joint Force Command Naples*, focust de maritieme Russische doctrine zich op de Zwarte-, Baltische- en de Middellandse Zee en de Atlantische Oceaan.¹⁹

Een antwoord - zo je wil, een militaire maritieme strategie - op deze zorggebieden bestaat ook, namelijk een verhoogde militaire presentie in de buurt van beide Russische 'zeegaten' aan Europese zijde, ondersteuning van de EU in het Noord-Afrikaanse veiligheidsgat op het gebied van terrorisme en een herwaardering van de trans-Atlantische link voor de beschikbaarheid van maritiem potentieel.²⁰ Uit deze zorgpunten volgt ook dat de inmiddels ingesloten lijst van maritieme veiligheidsdreigingen op basis waarvan de NAVO *Allied Maritime Strategy* (AMS) in 2011 tot stand kwam niet meer up-to-date is. Experts menen dat: *'...the AMS does not reflect the dramatically changed security environment since 2011, from Russia's military actions in Ukraine, to crises in the Middle East and North Africa'*²¹

Voor de NAVO is collectieve verdediging wederom een speerpunt geworden, hetgeen ook een bereidheid impliceert om in gevechtsoperaties in het hoogste geweldsspectrum op te treden. En dit vindt ook zijn weerslag in NAVO-oefeningen. Afgelopen november vond de NAVO-oefening *Trident Javelin* 2017 plaats. Tijdens deze oefening is de NAVO weer terug naar het 'Article 5'-scenario van collectieve zelfverdediging gegaan en zijn bovendien ook in de maritieme dimensie de zeeoorlogsrechtelijke regels afgestoft.²² Ook oefening *Formidable Shield* 2017, waar Zr. Ms. De Ruyter een ballistische raket wist te detecteren,²³ betrof een oefening in het collectieve verdedigingsscenario.

Nederlandse militairen op patrouille in Afghanistan, juni 2009. (MCD/Arnout Schoor)

De spelregels van het hoogste geweld-spectrum

In september 2017 werd de kamerbrief over samenhang van de buitenlandse Nederlandse militaire inzet uit 2016 aangevuld.²⁴ In deze brief, over de Internationale Veiligheidsstrategie en de inzet van de krijgsmacht in 2018, meldt de regering: 'De Nederlandse militaire en civiele bijdragen aan missies in 2018 zullen gericht zijn op de ring van instabiliteit rondom Europa, omwille van onze veiligheid en die van onze bondgenoten. Zo kan Nederland betekenisvolle bijdragen leveren in zowel NAVO-, EU- als VN-verband evenals aan de internationale coalitie in de strijd tegen ISIS.'²⁵ Naast dat de krijgsmacht

'Want hoe zat het ook alweer met de leer van de voortgezette reis bij het nemen van contrabande?'

zich dus moet richten op de ring van instabiliteit, en derhalve de marine op de wateren rondom Europa, meent de regering ook dat, 'Ook statelijke actoren roeren zich. Steeds vaker zijn staten bereid hun geïntegreerde instrumentarium agressiever in te zetten.'²⁶ Hoewel KTZ Niels Woudstra in zijn bijdrage over een duurzame maritieme strategie (*Marineblad*, augustus 2016) zijn betoog voornamelijk langs de lijnen van de bekende maritieme veiligheidsdreigingen opbouwt, geeft hij met betrekking tot de interstatelijke dreiging wel aan dat 'Afschrikking tegen dit gedrag impliceert bereidheid

tot optreden hoog in het geweldsspectrum.'²⁷ Het gaat hier dan om militair geweldgebruik tijdens een klassiek internationaal gewapend conflict. Naast dat dit politieke inzetbereidheid, beschikbare middelen en training om in het hoogste geweldsspectrum te kunnen optreden impliceert, bestaat daarnaast ook nog de vraag of we de spelregels van gevechtsoperaties op zee in deze context nog voldoende beheersen.

Zonder op die vraag uitvoerig in te gaan, kan hier gezegd worden dat in de afgelopen decennia ernstig is gehamerd op de wijze waarop geweldgebruik binnen de complexe politiek-juridische omgeving van crisisbeheersingsoperaties moet worden ingezet. Geweldgebruik geldt in deze context als uitzondering en is voornamelijk dreigings-gerelateerd. De inzet in rechtshandavingstaken, waarin geweldgebruik tot de absolute en strikte uitzonderingsmaatregelen behoort, is dat pad nog verder ingegaan. Daarnaast werd in conflicten waar mogelijk sprake was van gewapend conflict (zoals Afghanistan) over het algemeen steeds dreigings-gerelateerd opgetreden. In de praktijk betekende dit zeer uitgebreide sets *rules of engagement* (ROE) die het militair optreden beheersten, waarin we onder meer worstelden met begrippen als *hostile act* en *hostile intent*.

Voor gevechtsoperaties die binnen het juridisch kader van een internationaal gewapend conflict plaatsvinden bestaan andere uitgangspunten voor geweldgebruik

en is bovendien een ander juridisch instrumentarium ter beschikking. Geweldgebruik is in deze context geen *last resort*, maar een *first resort* middel dat binnen de grenzen van het oorlogsrecht kan worden ingezet. Dit betekent onder meer ook een verschuiving van dreigings-gerelateerd naar status-gerelateerd optreden. Bovendien heeft dit effect op de op te stellen operationele documenten, zoals ROE. Zoals gezegd, opereren de luchtmachtkrachten inmiddels al enige jaren boven Irak met primair het oorlogsrecht als leidraad, ondersteund door enkele ROE. Ook al is dit geen NAVO-operatie, interessant is dat in dit geval het NAVO-ROE idee, dat in een gewapend conflict het oorlogsrecht de buitengrenzen van geweldgebruik bepaalt en de ROE restrictief van aard zijn, daadwerkelijk is toegepast.²⁸

Naast andere uitgangspunten voor geweldgebruik en de weerslag op operationele documenten, is ook een extra juridisch instrument beschikbaar, namelijk het zeeoorlogsrecht. Anders dan het humanitair oorlogsrecht, dat grenzen legt aan de wijze van oorlogvoering die te allen tijde moeten worden gerespecteerd, biedt het zeeoorlogsrecht in feite instrumenten die een regering naar eigen inzicht kan inzetten. Het biedt bijvoorbeeld ruimte om de handel van een tegenstander onder druk te zetten door contrabande of blokkade-operaties uit te voeren, of koopvaardij schepen van de tegenstander te confisqueren.²⁹ Het zeeoorlogsrecht heeft echter als rechtsgebied binnen het CZSK (en daarbuiten) geringe aandacht. Een uitspraak, zoals het citaat in de introductie over de kennis van het zeeoorlogsrecht, zullen we tegenwoordig niet snel tegenkomen.

Ten slotte

Zijn we ons genoeg bewust van de spelregels in het hoogste geweldspectrum? Het ging er in deze bijdrage niet om deze vraag te beantwoorden, maar om de relevantie van de vraag te benadrukken. Nederlandse oorlogsschepen zijn tot nu toe in de recent opgekomen conflicten niet in gevechtsoperaties binnen (internationaal) gewapende conflicten betrokken geraakt waar het oorlogsrecht als buitengrens heeft gewerkt en de instrumenten van het zeeoorlogsrecht zijn ingezet.

De geschetste dreiging noopt wel tot de vraag of deze regels moeten worden afgestoft en hoe deze verschuiving van *mind-set* in geweldgebruik reflecteert in onze operationele planning, documenten en oefeningen. Bovendien brengt dit allerlei actuele, praktische en gedetailleerde vragen met zich mee. Want hoe zat het ook alweer met de leer van de voortgezette reis bij het nemen van contrabande? Zijn andere departementen klaar voor het moment dat een Nederlands oorlogsschip een vijandig koopvaardij schip prijs maakt? Wie de inzet van de marine na orkaan Irma er ook nog bij betreft, kan concluderen dat oorlogsschepen voorbereid moeten zijn om over alle assen van de GMO-driehoek te kunnen worden ingezet. Dat was natuurlijk altijd al zo, maar vandaag de dag lijkt het erop dat dit prangender is dan voorheen.

KLTZ (LD) mr. dr. M.D. (Martin) Fink is momenteel geplaatst als sectiehoofd bij Juridische Dienstverlening (JDV). Deze bijdrage is op persoonlijke titel geschreven.

Noten

- 1 Brief van de Bevelhebber der Zeestrijdkrachten J. Th. Furstner aan de minister van buitenlandse zaken Van Kleffens, 8 mei 1941.
- 2 Zie bijvoorbeeld de speech van de *Deputy Assistant Secretary General for Emerging Security Challenges* Jamie Shea, op 27 oktober 2017. www.neweurope.eu/article/nato-current-maritime-environment-poses-threats-us/.
- 3 Internationale veiligheidsstrategie 'Veilige Wereld, Veilig Nederland' (2013).
- 4 Beleidsbrief Internationale Veiligheid – Turbulente Tijden in een Instabiele Omgeving, 14 november 2014.
- 5 Zie factsheet van OSG op: www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136233.htm.
- 6 9 oktober 2017, *NATO Launches Black Sea Force*. <http://eutoday.net/news/security-defence/2017/nato-launches-black-sea-force>
- 7 Zie hierover mijn artikel 'Varen in betwiste gebieden, in het *Marineblad* (oktober 2016).
- 8 https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_12/20151130_1512-factsheet_rap_en.pdf.
- 9 NATO Review magazine, December 2017, 'ZAPAD 2017 and Euro-Atlantic security'. www.nato.int/docu/review/2017/Also-in-2017/zapad-2017-and-euro-atlantic-security-military-exercise-strategic-russia/EN/index.htm.
- 10 E.g. *The Guardian*, 19 October 2016, 'Royal Navy sends ships to shadow Russian fleet passing Britain'. www.theguardian.com/world/2016/oct/19/convoy-of-russian-warships-on-route-past-british-isles.
- 11 Zie bijvoorbeeld: www.defensie.nl/actueel/nieuws/2014/07/06/marine-escorteert-russisch-oorlogsschip-door-nederlandse-wateren.
- 12 GMO, 317.
- 13 H. Warnar, Sea control, betekenis voor de marinevloot, in *Marineblad* (augustus 2016).
- 14 Qua juridisch kader zijn we daarmee ook wat opgeschoven van VN-mandaten naar het domein van het strafrecht, IMO-regelgeving en mensenrechten.
- 15 G. Till, 'Best and Worst: Preparing Navies for All Possible Worlds', *IHS Jane's Navy International*, Vol. 122, No. 1, January 2017, 2.
- 16 Houvast in een onzekere wereld, Kamerbrief 14 februari 2017, p. 16.
- 17 Wel hebben de mijnenjagers buiten hun primaire rol deelgenomen aan het ruimen van een mijn, nabij Misratah.
- 18 C. Johnstone, NATO's Maritime Moment: A Watershed Year in Alliance Sea Power, januari 2017. <http://www.mc.nato.int/media-centre/news/2017/nato-maritime-moment-a-watershed-year-in-alliance-sea-power.aspx>.
- 19 J. Foggo III, 'The Fourth Battle of the Atlantic', in *Proceedings Magazine US Naval Institute*, juni 2016, vol. 142 (6/1).
- 20 J.A. Olson, 'The quest for maritime supremacy', in *Whitehall papers*, vol. 87 (2016), 3-7.
- 21 Zie bijv. S. Horrell, M. Nordenman, W.B. Slocombe, 'Updating NATO's maritime Strategy', Atlantic Council Briefing (July 2016), 1.
- 22 Met dank aan LTZ1 Rogier Bruin voor zijn gedachten over de oefening, waaraan hij kon deelnemen.
- 23 <https://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2017/10/16/luchtverdedigingsfregatten-bijten-van-zich-af>.
- 24 Kamerbrief van 9 september 2016.
- 25 Kamerstukken 33694, nr. 11. Internationale veiligheidsstrategie, 6 september 2017, p.7.
- 26 Kamerstukken 33694, nr. 11. Internationale veiligheidsstrategie, 6 september 2017.
- 27 N. Woudstra, Een duurzame maritieme strategie voor Nederland, in *Marineblad* (augustus 2016), 15.
- 28 Zie over dit concept P.A.L. Ducheine, E.H. Pouw, Operaties in Afghanistan, Rechtsbases en rechtsregimes. NLDA research paper nr. 91 (2009), 13.
- 29 Zie ook M.D. Fink, 'Maritime economic enforcement measures. Fighting without killing in modern conflicts at sea', in *NL-ARMS* 2017, 301-312.

column

‘Slechts een fractie van het Europees militair vermogen blijkt operationeel inzetbaar’

Anders dan een Marineblad in de post, ontvangen 4,7 miljoen Zweedse gezinnen binnenkort een brochure over wat te doen als oorlog uitbreekt. Zorgen over de Russische dreiging nemen daar al jaren toe; in 2017 voerde het neutrale land de dienstplicht opnieuw in. In de Baltische staten zit de schrik er ook in. Nederland lijkt zich bewust van de deplorabele staat van Defensie, maar het risico van een conflict met Rusland wordt weggewuifd. Het Bruto Nationaal Product van Rusland overstijgt tenslotte amper die van Spanje en de NAVO gaf in 2016 bijna 12 keer meer uit aan Defensie. Toch is de NAVO een reus op lemen voeten en moet de extra €1,5 miljard voor de Nederlandse krijgsmacht wel aan de juiste zaken besteed worden. Niet meteen aan nieuwe dure wapensystemen of *pet projects* zoals een *hybrid warfare center*, maar eerst aan munitie, reserve onderdelen en oefengelden.

Slechts een fractie van het Europees militair vermogen blijkt operationeel inzetbaar. Van de zes moderne Duitse onderzeeboten kan niet één varen. Van alle Franse gevechtshelikopters kan net een derde vliegen. De zes splinternieuwe Type 45 fregatten van de Royal Navy hebben structureel voorstuwingsproblemen en liggen meer aan de kant dan op zee. De Nederlandse krijgsmacht staat er niet beter voor. Het personeelstekort bedraagt zo’n tien procent en als een derde van het zwaar materieel operationeel inzetbaar is, dan is dat veel. Over de munitievoorraden moeten we het maar niet hebben. Nederland doet weliswaar mee aan de *Rapid Reaction* eenheid in de Baltische staten, maar heeft beduidend minder anti-tank raketten mee dan de Russen tanks aan de grens hebben staan.

Waar de NAVO trekjes van Goliath vertoont, lijkt Rusland David. Russisch wapentuig staat niet te boek als vijfde-generatie maar het werkt over het algemeen wel. Hiernaast hebben zij altijd geïnvesteerd in kwantiteit; dit is immers ook een kwaliteit. Het gehele midden- en bovenkader van de Russische krijgsmacht heeft in Syrië gevechtservaring opgedaan en veel nieuwe wapensystemen getest. Anders dan de *counter-insurgency* focus van veel Westerse krijgsmachten, oefenen de Russen hun grootschalig conventioneel optreden op brigade niveau: zie de jaarlijkse ZAPAD oefeningen. Misschien wel het belangrijkste: zij trainen regelmatig de snelle mobilisatie van eenheden en reservisten. In Nederland hebben we als het meezit een e-maillijst; alleen jammer als tijdens een crisis de server eruit ligt.

Voorheen was een conventioneel conflict met Rusland ondenkbaar. Nu is het onwaarschijnlijk. Dit verschil blijkt fundamenteel, want tijdens onverwachte gebeurtenissen – bijvoorbeeld een conflict in Korea – kan het zo verschuiven naar ‘mogelijk’. Tussen mogelijk en waarschijnlijk kan een dag zitten. Aangezien Poetin zich meer als tacticus opstelt dan strateeg, dreigt juist de gebrekkige inzetbaarheid van de NAVO een verleiding te vormen, zeker als het Westen eveneens escaleert in retoriek of daden. De oude spreuk *si vis pacem, para bellum* doelt op een effectieve en snel inzetbare krijgsmacht; niet op de huidige papieren werkelijkheid die tijdens een grote crisis als een kaartenhuis ineen klapt. Er is altijd als eerste bezuinigd op reserveonderdelen, munitie en inzetbaarheid en als laatste op platforms. Investerings moeten dezelfde volgorde hanteren en hiermee bespaart men wellicht een oorlogsbrochure voor miljoenen huishoudens, of nog veel meer.

Mr. S. (Sergei) Boeke, voormalig marineofficier, is onderzoeker aan de Universiteit Leiden, Campus Den Haag.

Dokter vermist

De ontsnapping van marinearts W.A. Borgeld naar Engeland in mei 1940

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog is na de inval van de Duitse *Wehrmacht* in mei 1940 ongeveer een vijfde van het in Nederland geplaatste marinepersoneel aan de bezetter ontkomen. Velen zaten aan boord van eenheden die naar Groot-Brittannië konden uitwijken, anderen slaagden er op andere manieren in om te ontsnappen.

Zo ook mijn vader, de toenmalige Officier van gezondheid W.A. Borgeld. Thuis wisten wij alleen dat hij in mei 1940 vanuit Vlissingen naar Engeland was ontkomen maar hoe precies was niet bekend. Mijn vader heeft, zoals velen uit die tijd, niet over zijn lotgevallen in de Tweede Wereldoorlog willen praten.

Zijn vermissing wordt even genoemd op bl. 272 in het boek *"Van stiefkind tot professionele wasdom. De medische zorg bij de Nederlandse zeemacht in de twintigste eeuw"* van G.T. Haneveld en A.J. van der Peet (Amsterdam 2005).¹ Aan het eind van de sectie 'De strijd in Zeeland' in (mei 1940) staat:

"Nadat ten behoeve van de Duitse bezetters een lijst van het marinepersoneel uit Zeeland was opgemaakt bleek dat er een marinearts ontbrak. ... Officier van gezondheid Borgeld was tezamen met de opperziekenverpleger R. Vos, de majoor-ziekenverpleger G. den Hartog en de ziekenverplegers-zeemiliciens D. Bol en M. Geerse naar Groot-Brittannië uitgeweken."

Het toeval wilde dat er pas recentelijk, bij het opruimen van oude papieren, in een oude envelop een soort dagboek werd gevonden, opgetekend door W.A. Borgeld², waar hij juist over deze verdwijning schreef. Daarachter blijkt een heel avontuur te steken, dat dankzij zijn aantekeningen kon worden gereconstrueerd. Het 'naar Groot-Brittannië uitwijken' was bepaald geen dienstreis, maar

had veel meer weg van een improvisatie-puzzel in een onzekere en chaotische periode. Tot nu toe is maar weinig bekend over ontsnappingen van KM-personeel via België naar Groot-Brittannië. Hieraan hoopt dit artikel een kleine bijdrage te leveren.

Van Vlissingen naar Oostende

Op 14 mei 1940 hadden de Nederlandse strijdkrachten zich overgegeven aan de Duitse *Wehrmacht*. De strijdkrachten in Zeeland waren hiervan uitgezonderd omdat in Vlissingen en omgeving zich Franse militairen bevonden. De situatie in Zeeland werd wel steeds hachelijker; er waren in die dagen bombardementen bij o.a. Middelburg en

'Tot nu toe is maar weinig bekend over ontsnappingen van KM-personeel via België naar Groot-Brittannië'

Vlissingen³, Britse en Franse torpedobootjagers beschoten de Sloedam. De Nederlandse militairen stonden voor de vraag: wapens neerleggen of doorvechten? Op 17 mei 1940 besloot een deel van het marinepersoneel, gelegerd in Vlissingen, te vertrekken via Breskens naar Sluis. Onder deze marinemensen bevonden zich, naast Franse eenheden, onder andere de Commandant der Marine in Zeeland, Schout-bij-nacht H.J. van der Stad, een klas lichtmatrozen en het bovengenoemd medisch personeel. SBN Van der Stad is uiteindelijk via de Belgische kust in Parijs beland. De lichtmatrozen zijn verdergegaan naar Duinkerken, waar ze op 19 mei aankwamen en zijn vervolgens met de ferry Batavier II⁴ naar Engeland gevaren.⁵

Officier van gezondheid Borgeld, die met zijn echtgenote in Vlissingen woonde, was een van diegenen die op 17 mei als 'verdwenen', of 'vermist geraakt', te boek stonden. Vanaf die dag heeft zijn echtgenote vijf jaar geen

contact met hem gehad, een enkel berichtje daargelaten, o.a. via het Internationale Rode Kruis. Beide echtelieden hebben de hele oorlog in onzekerheid over elkaars lot geleefd.

Op 17 mei kwamen Borgeld en de ziekenverplegers aan in Sluis en kregen daar te eten. Ze konden overnachten in een gesticht bij de marechaussee. De volgende dag bleken de marechaussees te zijn vertrokken en kreeg het groepje opdracht van SBN Van der Stad zich te voegen bij de hoofdverbandplaats te Oostburg. Die zaterdagmiddag werd het personeel versterkt met 60 verpleegsters; deze konden slapen in een boerderij, de militairen sliepen in de hal van de verbandplaats.

Twee dagen later, op zondag 19 mei werd de hoofdverbandplaats verplaatst naar La Panne⁶. Daar heerste een enorme chaos door de toestroom van grote aantallen van Nederlandse en Belgische soldaten en burgervluchtelingen. Hier viel de bemanning van de hoofdverbandplaats uiteen: de zusters besloten terug te gaan naar het Nederlandse Oostburg, Borgeld en de ziekenverplegers gingen naar Oostende (waar het militaire gezag bij de Fransen berustte) in de hoop weer in contact te komen met de Marine. In Oostende kwamen zij in de *École de la Marine* SBN Van der Stad weer tegen. Deze deelde hen in bij een Franse landmacht-compagnie en men werd ondergebracht in de Kazerne Général Mahieu.

In Oostende

In de kazerne Generaal Mahieu bevonden zich ongeveer 1.200 man Nederlandsche militairen, onder wie LTZ3 KMR G. Gallandat Huët. Uit die enorme groep mensen wist Borgeld met hem ongeveer 30 man marinepersoneel te verzamelen.

De Franse marinecommandant ter plaatse, *Colonel* De Maupeou, vroeg Borgeld en Gallandat Huët om twee houten vissersscheepjes, Bruinvisch en Wolf, via Dover

naar Duinkerken te brengen. De grote omweg werd gekozen met het oog op de mijnevelden. De Fransen wilden de scheepjes als mijnenveger tegen magnetische mijnen gaan gebruiken. Het waren kleine garnalenvissers, bestemd voor visvangst vlak onder de kust en niet bepaald bedoeld om er open zee mee te kiezen.

Op maandag 20 mei trachtte de groep met beide scheepjes te vertrekken; dit mislukte. Toen vervolgens uit de groep mannen aspirant korporaal machinist zeemilichien G. Kingma met drie stokers de machines inspecteerde, bleek dat de (Bolnes) motoren van beide vissersvaartuigen ernstige gebreken vertoonden.

Kazerne Generaal Mahieu in Oostende. (datum onbekend, foto: <https://8daagseveldtocht.wikispaces.com/3e+Linie>)

In de olieleiding zat ook zand en er waren twee lagers gesmolten. De verdenking van sabotage ontstond en deze mogelijke sabotage werd ook gerapporteerd. Men besloot onderdelen van de Bruinvisch over te brengen naar de Wolf. Een deel van de Nederlanders sliep die nacht op de Wolf en een deel in spoorwagens vlak bij. Van een goede nachtrust was natuurlijk geen sprake: overdag maar vooral 's avonds waren er zware luchtaanvallen, waardoor in de stad (Oostende) grote branden ontstonden. De situatie was angstig en onzeker.

De toestand van de motoren leek hopeloos, maar Kingma besloot toch te proberen de lagers van de Bruinvisch klaar te maken voor de Wolf. De stokers achtten dit onmogelijk, er waren immers geen gereedschap, laat staan reserve-onderdelen voor handen. Kingma wist ze echter toch over te halen. De volgende dag had Kingma de leiding van de reparatieploeg en werd er naarstig gewerkt aan de reparatie van de motor van de Wolf. 's Middags was er weer een luchtaanval. De moed was ieder wel in de schoenen gezonken, het vlotte niet erg met de reparatie en er werd getwijfeld of men überhaupt weg kon komen. Kingma knutselde echter onverstoord door, wist het moreel goed te houden en uiteindelijk de motor, met als enige gereedschap zakmessen en een vijl(!), aan de praat te krijgen.⁷

De overtocht naar Engeland

Op 22 mei draaide de motor van de Wolf en het vertrek stond op 15.00 uur. Gedurende de dag waren er wat besprekingen met de Franse Marine die steeds weer andere plannen had. Er heerste overal een paniekstemming. De Fransen legden springladingen aan onder de bruggen en bliezen die later ook op. Vlak voor vertrek was er weer een luchtaanval. Twee mannen van de groep Nederlanders bevonden zich aan de andere kant van de havenbruggen en hebben daardoor de boot gemist.

De Wolf zou motoronderdelen meekrijgen maar gezien de chaotische situatie ging dit niet door. Wel kreeg men e.e.a. vanuit een Belgisch marinemagazijn zoals olie, zwemvesten, mokken en wat matrassen. Het drinkwater aan boord was onbetrouwbaar en moest gekookt worden. Er was een geringe hoeveelheid bruin brood, wat reuzel en wat koffie.

Om 15.30 begon de *Wolf*, bestemd voor een bemanning van 2 a 3 personen, uiteindelijk zonder duidelijke orders, met 29 man aan boord, aan een wel heel onzekere overtocht naar Engeland.

Het moet een ongelooflijk spannende, angstige, oncomfortabele overtocht zijn geweest. Zou de motor, met zakmessen en vijl 'gerepareerd', het uithouden gedurende de oversteek? Reserveonderdelen waren er niet noch navigatiemiddelen. Het kompas was niet nauwkeurig, het wees naar schatting 1 streek fout. Men had een zeekaart tot Lichtschip Ruitingen en een ruwe schetskaart 'uit de hand' van de route naar Engeland. Aanvankelijk lukte het de hierop aangegeven boeien te vinden, maar later wist men niet meer waar men was. Daarnaast was er nauwelijks eten en drinken meer. Over het weer heeft Borgeld in zijn aantekeningen niet gerept. Men mag daarom aan-

nemen dat in elk geval het weer de mannen meezat en rustig was.

Tijdens de overtocht zag men veel wrakhout en een Duitse reddingboei, daar waren dus schepen vergaan. Er zouden mijnen kunnen liggen. Het gevaar bestond te worden onderschept en tot zinken te worden gebracht. Er waren in de verte, boven Duinkerken, nog zware rookwolken te zien en toen de nacht begon te vallen was er nog een sterk lichtschijnsel te zien. Regelmatig hoorden de opvarenden overvliegende vliegtuigen, zij zagen dichtbij een torpedobootjager passeren, maar de Wolf werd niet opgemerkt. Er was in het (gelukkig schone) ruim plaats voor de helft van de mannen om wat te slapen, de andere helft moest aan dek blijven.

Op 23 mei, rond 03.00 uur meende men Britse wateren te hebben bereikt en werd er een torpedobootjager gezien. Men wist de aandacht te trekken. De Britse jager begeleidde de Wolf naar het Lichtschip North Goodwin, waar de Wolf ten anker kwam.

‘Het moet een ongelooflijk
spannende, angstige, oncomfortabele
overtocht zijn geweest’

Aan het eind van de dagwacht (04.00-08.00 uur) moest de Wolf opstomen naar de Downs. Het lukte niet het anker te lichten en daarom werd het gekapt. De Wolf kon hierna afmeren achter het Noorse vrachtschip s.s. Brisk⁸. Dit schip verstrekke het KM-personeel brood en water. In de avond was er luchtalarm. Om 01.00 uur 's nachts moest de Wolf verhalen, want de Brisk moest vertrekken. Het vissersscheepje meerde vervolgens af langs zij het Britse hospitaalschip Breta. Dit schip verstrekke een *supper* en 15 man mochten aan boord slapen. Lang duurde dit 'genot' niet, want om 04.00 uur moest ook dit schip weg. Hierna meerde de Wolf af langs een *Guard*-schip. De Nederlanders mochten niet aan boord komen, wel werd er door de Britten brood, cornedbeef, thee, middageten en water verstrekt.

Ondanks haar slechte zeewaardige staat kreeg de Wolf orders om op 24 mei op de platvoet (16.00-20.00 uur) samen met een konvooi naar Portsmouth te vertrekken. Tijdens deze reis zag de bemanning een tweetal troepenkonvoien die onderweg waren naar Frankrijk.

Zaterdag 25 mei 1940 bereikte de Wolf aan het begin van de voormiddagwacht (08.00-12.00 uur) de rede van Portsmouth. Daar moesten Borgeld en de zijnen tot de achtermiddagwacht (12.00-16.00 uur) wachten eer er een loods kwam; deze gaf de afhaalboot, die hem bracht, order in de buurt van de Wolf te blijven aangezien hij dat scheepje niet vertrouwde. Ondertussen kon het detachement 'genieten' van een halve snee brood met cornedbeef en een kop koffie. Rond 15.00 uur kon de Wolf afmeren langs zij Hr. Ms. Willem van der Zaan⁹ en was er eindelijk een mogelijkheid om te 'mandiën' en gewoon te eten. Dezelfde avond moest de Wolf samen met drie sleepboten weer verder naar Falmouth. Plotseling bleken de sleepboten al vertrokken te zijn en uiteindelijk verliet men Portsmouth op de voormiddagwacht van 27 mei. De reis naar Fal-

Hr. Ms. Wilem van der Zaan. (NIMH)

mouth verliep voorspoedig zodat Borgeld en zijn mensen daar om 19.33 uur aankwamen. De volgende dag werd de bemanning van de *Wolf* in het Marindepot aan boord van het s.s. *Westernland*¹⁰ geplaatst en kwam het detachement weer in de bekende wereld die marine heette. Van de lotgevallen van de *Wolf* hierna is niets bekend.

Wat volgde

Wat dokter Borgeld betreft: deze is een maand na aankomst in Falmouth eind mei 1940 in Londen geplaatst. Hij was later bestemd voor de kruisers in Indië. Deze plaatsing ging niet door omdat het transportschip dat hem naar Zuid-Afrika moest brengen, op weg naar Engeland tot zinken was gebracht. Hij heeft dus letterlijk 'de boot gemist' en is, naar later bleek daardoor aan de vreselijke ondergang van de kruisers op 27 februari 1942 ontkomen.

In 1943 en 1944 was hij op Hr. Ms. *Flores*¹¹ geplaatst en heeft met dit schip de landingen op Sicilië, Italië en Normandië meegemaakt. Hierna volgde een plaatsing op de kazerne H.M.S. Royal Arthur om de medische keuring van nieuwe militairen voor de Marine voor te bereiden.

Na 5 jaar weg te zijn geweest van huis, mocht hij in mei 1945 voor 14 dagen (!) met verlof naar Nederland waarna hij direct weer terug moest naar Engeland om zijn werk te hervatten. Het heeft eindeloos veel gesoebat en geregeld gekost om met zijn vrouw te kunnen worden herenigd. Nóg een half jaar duurde het, eer zij zich in november 1945 eindelijk bij hem in Engeland mocht voegen, iets wat anno 2018 nauwelijks voor te stellen is.

Dat dokter Borgeld op 17 mei 1940 'vermist' is geraakt, was maar goed ook. Lang na de oorlog, in de jaren 60, kreeg hij, in zijn toenmalige hoedanigheid van medisch directeur van het Nederlandse Rode Kruis, bij een bezoek aan het archief van het Internationale Rode Kruis in Genève, Zwitserland, bij toeval een stuk onder ogen waaruit bleek, dat de Duitsers al direct via het Rode Kruis naar hem op zoek waren. Dit was voor hem een grote verrassing. Vermoedelijk is er een verband te leggen met het feit dat hij op 15 mei twee gewonde Duitse piloten had behandeld, die binnen waren gebracht aan boord van Hr. Ms. Noord Brabant (het wachtschip te Vlissingen). Mogelijk vonden de Duitsers dat Borgeld deze piloten niet met de nodige eegards had behandeld, maar zeker is dit niet.

In de krant *Het Vaderland* van 16 juni 1940 staat dat in het besluit van generaal-majoor Carstens, na daartoe ge-

machtigd te zijn door de Duitse *Wehrmacht* in Nederland, d.d. 12 juli 1940 (!), onder andere dokter Borgeld 'wegens opheffing van de functie' ontslagen is bij de zeemacht. Dokter Borgeld heeft dit bericht niet ontvangen en zou zich hierover ook geen zorgen hebben gemaakt. Hij kreeg op dat moment, naar eigen zeggen, een 'riant waltractement' in Falmouth.

Dokter Borgeld heeft in de jaren '50 deel uitgemaakt van het hoofdbestuur van de VMO (voorloper van de KVMO) en is op 1 september 1960 als Schout-bij-nacht arts met leeftijdsontslag gegaan. Hierna heeft hij nog bij het Nederlandse Rode Kruis gewerkt.

KLTZ b.d. mr O.W. (Onno) Borgeld heeft van 1966 tot 2000 bij de KM gediend. Sedert zijn leeftijdsontslag op 31 januari 2000 is hij juridisch adviseur van de KVMO en GOV/MHB. Tussen 2000 en 2011 heeft hij tweemaal een jaar de uitgave van het Marineblad verzorgd. Als zoon van dokter Borgeld is hij zeer in diens geschiedenis geïnteresseerd.

Noten

- 1 ISBN 90 6707 601 5, Uitgegeven door De Bataafse Leeuw Amsterdam.
- 2 Dit verhaal is door dokter Borgeld vastgelegd in een getikt verslag over de periode van 10 tot 25 mei 1940 en een handgeschreven dagboek tot 18 juli 1940; beide in bezit van de auteur.
- 3 Als gevolg van de bombardementen op Vlissingen gingen Hr. Ms. *Bulgia* en *Luctor et Emergo* verloren.
- 4 De *Batavier II* was een passagierschip van de Batavier Lijn te Rotterdam-Londen, dat in 1921 gebouwd was door de Rotterdamse Scheepswerf Wilton. Het schip heeft de oorlog overleefd.
- 5 Wijnand Claes: *Hr.Ms. O21 & de kat met negen levens*, blz 28 ISBN 90.6881.076.6 Uitgegeven door Van Soeren & Co 1997.
- 6 Deze plaats wordt in 2018 De Panne genoemd.
- 7 Dokter Borgeld heeft 15 juli 1940 Kingma voorgedragen voor het kruis voor militaire verdiensten, omdat 'uitsluitend door zijn ijver, het doorzettingsvermogen en vakkennis te danken is dat de groep Marinepersoneel er in is geslaagd Engeland te bereiken'. Kingma ontving later mede voor het optreden in Oostende het Bronzen Kruis met Eervolle Vermelding, dat naderhand omgezet is naar de Bronzen Leeuw.
- 8 Het Noorse stoomschip *Brisk* is in 1923 in Oslo gebouwd voor de firma Fred Olsen & Co als vrachtschip. Zij bevond zich tijdens de Duitse inval in Noorwegen (9 april 1940) te Londen en heeft de oorlog overleefd. Op 23 mei 1940 vertrok zij naar Nantes.
- 9 Hr. Ms. Willem van der Zaan is als mijnenlegger op 21 augustus 1939 in dienst gesteld en op 13 mei 1940 naar Portsmouth vertrokken en heeft de oorlog overleefd.
- 10 SS *Westernland* is tijdens WOII gebouwd te Belfast en in 1939 in het bezit gekomen van de Holland Amerika Lijn. Op 11 mei 1940 lag SS *Westernland* in Falmouth en is zij door de Nederlandse regering in beslag genomen.
- 11 Hr. Ms. *Flores* is in 1926 als flottieljevaartuig in dienst gesteld en in 1935 geclassificeerd als kanonneerboot. Op 10 mei 1940 bevond de *Flores* zich op de rede van Vlissingen maar heeft kunnen weggelopen naar Engeland. Zij heeft tot 1943 konvooidiensten gedaan op de oostkust van Groot-Brittannië. In 1943 en 1944 heeft zij vele walbombardementen uitgevoerd bij landingen in de Middellandse Zee en bij Normandië. Zij heeft de oorlog overleefd.

ing. P.M.A. Joosten

In dienst : 11 augustus 1975
Uit dienst, rang : 31 maart 2013, LTZE1
Laatste functie bij KM : Bureautijger bij DMO/Zee sectie TOF

Paul Joosten ging in 2013 met LOM maar vertrok een jaar eerder al naar Zuidwending (Groningen), waar hij sinds die tijd veel vrijwilligerswerk, onder meer voor Scouting Nederland, doet. Daarnaast geeft hij inhoud aan de uitspraak 'verbeter de wereld, begin bij jezelf': Joosten streeft ernaar volledig klimaatneutraal te leven. Hierover vertelt hij in deze aflevering van Uit Dienst.

Wat bent u gaan doen na uw LOM?

'Door veel "opgeduwd" verlof kon ik al eind mei 2012 de Randstad ontvluchten en verhuizen naar een mooie oude rentenierswoning uit 1905 in de Veenkoloniën. Ik heb het huis de afgelopen jaren vrijwel geheel eigenhandig gerenoveerd, van gas los en netto energie-producerend (energie-plus) gemaakt.

Daarnaast heb ik inmiddels een groot aantal vrijwilligersfuncties, o.a. als Regionaal JOTA-JOTI Adviseur voor de drie noordelijke provincies bij Scouting Nederland, techniekvrijwilliger bij TechForFun, waar basisscholieren kennismaken met techniek op het Winkler Prins College te Veendam, burgerhulpverlener bij Groningen Hartveilig, vrijwilliger bij het plaatselijke dorps huis en bij Buurkracht en *last but not least* help ik als redactielid mee aan het schrijven van een meerdelig standaardwerk over de uniformen van de KM sinds 1813 "De tenues van de Nederlandse Marine", waarvan het eerste deel eind vorig

'Ik ben nu 100% duurzaam en energie-plus en verdien dat dubbel en dwars terug!'

jaar bij de Bataafsche Leeuw is verschenen. Tussendoor wil ik zoveel mogelijk reizen met mijn vrouw Monique, meespelen in blokfluitensemble Rosa Nova en zodra de "shack" (zendstation 1) en de antennemast operationeel zijn, de radiohobby weer serieus oppakken onder mijn callsign PA5UL.'

Duurzaamheid staat bij u hoog in het vaandel.

'Scouting oprichter Lord Robert Baden Powell gaf vlak voor zijn dood alle scouts in zijn afscheidsbrief de opdracht *"try and leave the world a little better than you found it"* en dat heb ik tot mijn levensmotto gemaakt. Ik heb veel aan scouting te danken, o.a. mijn beroepskeuze nadat ik als tienjarig welpje al een bezoek bracht aan

het Marine OpleidingsKamp Hilversum (op de foto met brillette voor het model van een jager). Wat ook veel indruk maakte was dat ik, enkele weken later, tijdens een MARVO-dag over het vliegdek van de oude Karel Doorman mocht lopen en door de periscoop op het dak van het Marinemuseum over de dijk naar het Marsdiep kon kijken.

"Verbeter de wereld, begin bij jezelf" roept men wel en dat bleek gemakkelijker en - vooral vanwege veel zelfwerkzaamheid - een stuk minder duur dan gedacht. Ik kocht 24 zonnepanelen en liet het huis goed isoleren. Ik sloot eigenhandig een houtgestookt fornuis via een buffervat aan op de CV-installatie en paste zelf de besturingslogica aan om extra functies toe te voegen. Sinds enkele maanden verwarm ik water elektrisch, in de keuken (close-in boiler) en de badkamer (doorstroomboiler, een soort elektrische geiser zodat geen voorraad warm gehouden hoeft te worden). Daardoor kon ik de gasmeter laten afsluiten en de CV-ketel verkopen.

Het was me in eerste instantie vooral om het milieu te doen maar het bleek ook financieel heel interessant. Ik investeerde ongeveer 25k€ in duurzaamheidsmaatregelen maar bespaar daarmee jaarlijks bijna 3.700 m³ gas en 5.500 kWh stroom, samen ruim 4 k€/j. Na hertaxatie bleek deze investering bovendien geheel in een hogere marktwaarde terug te komen. Ik ben nu 100% duurzaam en energie-plus en verdien dat dubbel en dwars terug!

Ook ben ik op weg naar klimaatneutraal. Op het dak van mijn schuur heb ik afgelopen voorjaar zelf al 65 m² sedum groendak aangelegd. Sedum leeft van fijnstof (dat helpt de uitstoot van mijn fornuis te compenseren), is goed voor de biodiversiteit want trekt veel vlinders en insecten aan. Andere voordelen: het helpt het dak te isoleren en bevordert de levensduur ervan, het werkt als spons matigend op de afstroming bij hoosbuien, is

vrijwel onderhoudsvrij en het is nog eens een lust voor het oog ook. Het bevalt zo goed dat ik overweeg om volgend jaar ook nog 82 m² op het huis aan te leggen. Ook werk ik nog aan regenwaterhergebruik waarmee ik

'Ik hoop, door het vertellen van mijn verhaal en het laten zien van mijn ervaringen, ook anderen te inspireren om samen de wereld nog verder te verbeteren'

mijn drinkwaterverbruik hoop te halveren. Het zal worden gebruikt voor de toiletten, wasmachine, schoonmaken en de tuin. Het reservoir van 35 m³ onder de schuur heeft een overloop die uitkomt op een oude riolering die het afvoert naar een droge sloot achter mijn huis, waardoor ik mijn dak effectief afkoppel van het gemeentelijke riool.'

Wat zijn verder nog uw ambities op het gebied van duurzaamheid?

'Ik zet de uitspraak "verbeter de wereld, begin bij jezelf" graag verder door naar "en help ook een ander op weg", bijvoorbeeld via de Duurzame Huizen Route, waarbij ik mij heb aangesloten. Op mijn pagina op hun website is uitgebreid te zien hoe ik mijn huis verduurzaamd heb en via die pagina kunnen belangstellenden contact met mij opnemen of een gratis rondleiding boeken (max. 8 personen per keer). Ook op mijn Facebookpagina heb ik fotoalbums met uitleg bij elke genomen maatregel. Ik hoop, door het vertellen van mijn verhaal en het laten zien van mijn ervaringen, ook anderen te inspireren om samen de wereld nog verder te verbeteren. Tegen reiskostenvergoeding geef ik graag een presentatie voor geïnteresseerde groepen. Ik ben kartrekker bij de plaatselijke Buurkracht-buurt en help zo mensen uit de directe omgeving met het verduurzamen van hun huis. En via Powerpeers wil ik ook anderen laten meeprofiteren van mijn stroomoverschot.'

Joosten bij zijn zonnepanelen en schuur met groendak.

Heeft u nog iets aan uw KM-ervaring?

'Mijn technische opleidingen en ervaringen met "max flex", improviseren, "can do", mijn nieuwsgierigheid en eigenwijsheid helpen me nog steeds enorm! Het samenwerken met steeds wisselende groepen collega's leerde me mijn boodschap enthousiast te presenteren en daarmee anderen te motiveren.'

Over uw KM-tijd: Wat mist u het meest? En wat helemaal niet?

'Wel: het maken van lange reizen naar verre oorden. Als kiespijn: de stress van vooral mijn laatste jaren in Den Haag vanwege alle reorganisaties en de daaruit voortvloeiende frustraties en extreme werkdruk.'

Hoe belangrijk is de KM nu nog voor u?

'Het was een mooie periode in mijn leven maar die is nu wel afgesloten, behalve alles betreffende de uniformen vanwege mijn werk aan de boekenserie over dat onderwerp. Ook voer ik zo nodig nog steeds graag actie voor het dichtten van ons AOW-gat of een goede CAO. Ik volg het overige nieuws op afstand en ga met veel plezier nog wel eens naar evenementen en reünies.'

Uw gouden tip voor de huidige marineleiding:

'Het klimaatprobleem heeft allerlei nare gevolgen, ook voor de KM. Kijk eens wat we zelf kunnen bijdragen aan het verkleinen van dat probleem door walinrichtingen te verduurzamen en bij nieuwe schepen waar mogelijk voor duurzamere alternatieven te kiezen. Dezelfde tip wil ook aan alle andere lezers meegeven. Investeren in duurzaamheid is zowel goed voor het milieu als voor je eigen portemonnee!'

Zien hoe P. Joosten zijn huis heeft verduurzaamd? Ga naar:
<https://duurzamehuizenroute.nl/woning/vrijstaand-huis-1905-veendam>

Paul Joosten (met bril) MOKH 1968.

Minister van Marine kapitein-ter-zee
J.J. Rambonnet biedt de deputatie
'Indië Weerbaar' een plan voor de
bouw van drie onderzeeboten aan.
Ongepubliceerde spotprent van
A.M. Luijt, 1917. (Collectie
Marinemuseum)

***'Dat de vloot ten
spoedigste moet
worden bemand met
militiepersoneel'***

De wens om de Koninklijke Marine tot een militiemarine om te vormen tijdens de Eerste Wereldoorlog

In tegenstelling tot de Koninklijke Landmacht heeft de kern van de Koninklijke Marine altijd uit beroepsmilitairen bestaan. Dat is niet altijd zo vanzelfsprekend geweest als het nu wellicht lijkt. Zo nam de Algemeene Vereeniging van Marineofficieren, een van de voorlopers van de Koninklijke Vereniging van Marineofficieren,¹ op 26 oktober 1918 een resolutie aan die stelde dat 'de vloot ten spoedigste bemand met militiepersoneel' moest worden.² Aan dit voorstel ging een langere roep om omvorming naar een zogenaamde 'militiemarine' vooraf, die tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn hoogtepunt bereikte.

Dit artikel* richt zich op deze wens van zeeofficieren om de zeemacht naar een militiemarine om te vormen. Bij militiemarines, zoals de Kaiserliche Marine, bestond de kern van het vlootpersoneel uit dienstplichtigen ('miliciens'), terwijl het kader uit beroepspersoneel ('vrijwilligers') bestond. Door naast publicaties van officieren ook van marinearchieven gebruik te maken, betoogt dit artikel dat het streven naar een volksmarine sterk was onder marineofficieren en dat plannenmakerij hiervoor niet bij de Mobilisatie van 1914 stopte, maar tijdens de Eerste Wereldoorlog doorging.³ De opzet van het artikel is als volgt: eerst zal het gebruik van dienstplichtigen binnen de Koninklijke Marine vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw geschetst worden, waarna de opkomst van het navalisme en sociale on-

rust op de vloot aan bod komen. Ten slotte wordt geduid hoe bovenstaande ontwikkelingen – navalisme en sociale onrust – ertoe leidden dat officieren de Koninklijke Marine naar een militiemarine wilden veranderen.

'Naar zee zal ze toch niet gaan'

De zeemacht maakte tot ver in de negentiende eeuw uitsluitend gebruik van beroepsmilitairen. Door de stagnatie binnen de koopvaardij was vrijwillige dienstneming bij de vloot aan het begin van de negentiende eeuw relatief aantrekkelijk, hoewel het bemannen van de grotere oorlogsschepen lastig bleek. Om die reden rekruteerde de marine nog lange tijd buitenlandse zeelieden, voornamelijk uit Scandinavië.

Het tekort aan schepelingen werd vanaf de jaren veer-

tig van de negentiende eeuw echter allengs groter. De Grondwetsherziening van 1848 bood de mogelijkheid om de Militiewet zodanig aan te passen dat een gedeelte van de militie bij de marine kon worden ingezet.⁴ De in 1861 gewijzigde Militiewet maakte van deze mogelijkheid gebruik, door te bepalen dat de marine jaarlijks over een dienstplichtigencontingent ging beschikken. In de praktijk werden jaarlijks 600 dienstplichtigen bij de zeestrijdkrachten geplaatst.⁵

De Zeemilitie, het contingent dienstplichtigen van de marine, kende een eerste oefening van zeven maanden, terwijl de miliciens in totaal vier jaar dienstplichtig bleven en binnen deze periode ook voor herhalingsoefeningen opgeroepen konden worden. In tegenstelling tot de militie te land, kozen dienstplichtigen na ingeloot te zijn zelf voor plaatsing bij de marine. Bij de behandeling van de Militiewet in de Tweede Kamer maakte de toenmalige minister van Marine duidelijk dat de Zeemilitie alleen in Nederland ingezet werd: 'Wil men die militie nu riviarmilitie of zeemilitie noemen, dat doet niets ter zaken, naar zee zal ze toch niet gaan'.⁶ De Militiewet stelde verder dat de Zeemilitie was 'bestemd tot bemanning van de verdedigingsvaartuigen voor de binnenlandsche dienst en langs de kusten'.⁷

Navalisme en de Oost

De bestemming van de zeemiliciens paste bij de toenmalige marinestrategie. Tot 1940 voerde Nederland een afzijdigheidspolitiek, waarbinnen de marine in het Europese deel van het Koninkrijk slechts verantwoordelijk was voor de bewaking van de zeegaten en de grote rivieren. Zij speelde daarbij een aan de landstrijdkrachten ondergeschikte rol. De Europese wateren waren echter niet het belangrijkste operatiegebied van de zeemacht in deze periode. De gebiedsdelen in de West werden regelmatig door marineschepen aangedaan, maar de hoofdtaak van de Koninklijke Marine was tot de dekolonisatie van Nederlands-Indië in de Oost, waar het grootste deel van de vloot zich bevond.⁸ De taken die de zeemacht daar vervulde waren in de negentiende eeuw grotendeels politiek en ondersteunend. Zij trad tegen zeeroof op, verscheepte troepenmachten, ondersteunde expedities van het koloniale leger in de Buitengewesten (het koloniale bezit in Indië buiten Java en Madura), verrichtte hydrografische werkzaamheden, voerde transporttaken voor het gouvernement uit en verrichtte waar nodig vlagvertoon. De strategie achter deze taken was lang eenduidig: men vreesde in Indië geen buitenlandse, maar een 'inlandse' vijand. Bij het 'pacificeren' van deze vijand speelde het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger logischerwijs de hoofdrol, waardoor de zeemacht het ook in de Oost met een bijrol stelde. Men ging ervan uit dat de Royal Navy, evenals in Europa, in de koloniën de Nederlandse integriteit zou beschermen.⁹

Onder invloed van het navalisme kwam de strategische consensus inzake de archipel onder druk te staan. Deze strategische stroming vormde zich rondom het denken van de Amerikaanse marineofficier A.T. Mahan over *sea power* en leidde internationaal tot maatschappelijk enthousiasme voor vlootbouw (de Nederlandsche Ver-

eeniging 'Onze Vloot' is daar een voorbeeld van) en een maritieme wapenwedloop. HMS Dreadnought, een Brits slagschip dat in 1905 in dienst werd gesteld, stond symbool voor deze wedloop. Het was op meerdere vlakken revolutionair: het geschut aan boord van dit schip bestond uit zware kanons van hetzelfde kaliber (12 inch, vandaar de bijnaam *all-big-gun ship*), terwijl het daarnaast 21 kno-

'De zeemacht maakte tot ver in de negentiende eeuw uitsluitend gebruik van beroepsmilitairen'

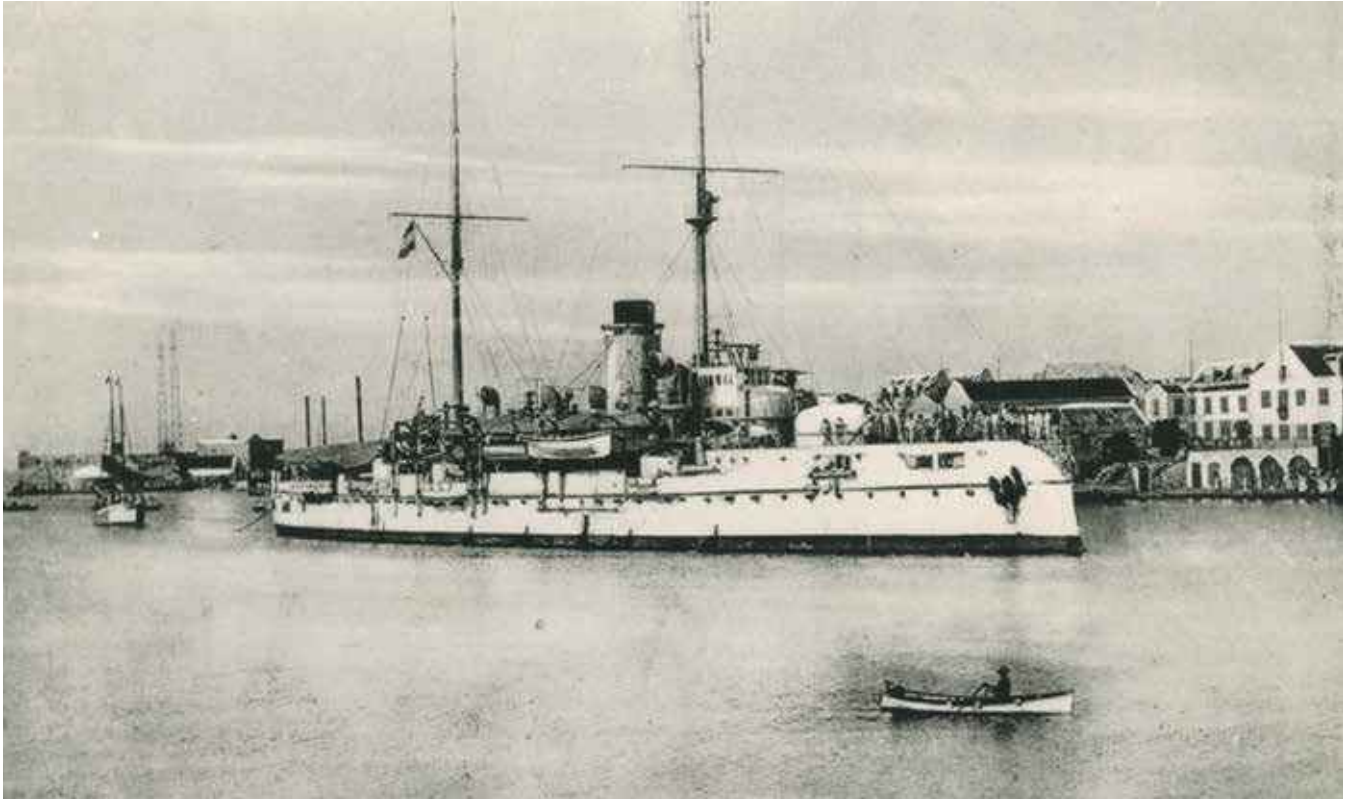
pen voer en zwaar bepantserd was. Andere verbeteringen betroffen het gebruik van richtmiddelen, waardoor tot op ruim zes kilometer accuraat vuur afgegeven kon worden, en de professionalisering van de vuurleiding, waardoor voorheen onafhankelijke geschutstorens nu op elkaar afgestemd konden worden.¹⁰

Nederlandse zeeofficiërs raakten er onder invloed van het navalisme van overtuigd dat het koloniale bezit in de Oost kwetsbaar was voor externe aanvallen, vooral van het opkomende Japan. Neutraliteitsschendingen en verrassingsaanvallen werden door de marineleiding als potentiële dreigingen beschouwd, terwijl ook met veroveringsaanvallen rekening moest worden gehouden.¹¹ Deze dreiging beperkte zich niet tot het Nederlandse machtscentrum Java, maar gold ook voor de Buitengewesten. Om volledige heerschappij ter zee – *sea command* – te verkrijgen dienden oorlogsvloten over slagschepen te beschikken. Hiermee konden zeemachten hun tegenstanders in een beslissende zeeslag vernietigen. Uitbreiding van de Koninklijke Marine met slagschepen werd als noodzakelijk gezien: de zeemacht zou niet langer ter ondersteuning van het koloniale leger dienen, maar moest voortaan zelf op de voorgrond treden. Hoewel de *Jeune École* – de maritieme doctrine die in plaats van slagschepen voornamelijk op het torpedowapen inzette – rond deze tijd internationaal eveneens in zwang was, kreeg het navalisme binnen het Nederlandse zeeofficiërskorps de meeste bijval.¹²

Ontevredenheid onder schepelingen

Tegelijkertijd met de opkomst van het navalisme kampte de Koninklijke Marine met een grote ontevredenheid onder het lagere beroepspersoneel, waarover omstreeks 1900 een maatschappelijk debat ontstond. De bereidheid om als beroepsmilitair op de vloot te dienen was gering, waardoor de marine permanente personeelstekorten had. Vooral de 'kinderwerving' was berucht, hoewel de grieven breder waren. Meer algemeen zorgden lage lonen, erbarmelijke omstandigheden aan boord en de grote kloof tussen officieren en schepelingen voor onrust onder het lagere personeel.¹³

Net als de officieren, die zich in Marine-Vereeniging en de Vereeniging van Marineofficiërs hadden verbonden, verenigden schepelingen zich als gevolg van deze slechte omstandigheden aan het einde van de negentiende eeuw. Dit gebeurde in 1897 met de oprichting van de Matrozenbond. Mede doordat de marineautoriteiten hard tegen de Matrozenbond optraden, kwam de strijd bare belangenor-

Hr. Ms. pantserchip Jacob van Heemskerck in de Sint Annabaai, Curaçao, in 1908. (Collectie NIMH)

ganisatie in socialistisch vaarwater terecht: zij trok samen met de afvaardiging van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) in de Tweede Kamer ten strijde voor een betere behandeling.¹⁴

Zeemilitie naar de West

Vanaf 1910 kregen zeemiliciens vanwege een gebrek aan beroepsschepelingen een ruimere plaats op de vloot toebedeeld.¹⁵ Na een opleiding van tweeënhalve maand op het wachtschip Hr. Ms. Neptunus werden zij als matroos, hulpmachinist, stoker, torpedist, kustwachter, ziekenverpleger, hofmeester of kok ingezet.¹⁶ De Militiewet van 1912 maakte het mogelijk om zeemiliciens in vredetijd voor dienst buiten Europa te bestemmen 'indien het te

'Vanaf 1910 kregen zeemiliciens vanwege een gebrek aan beroepsschepelingen een ruimere plaats op de vloot toebedeeld'

verwachten is, dat de voor hen bepaalde oefeningstijd niet zal worden overschreden'.¹⁷ Hoewel deze verruiming beperkt was, bood het de marineleiding de mogelijkheid om miliciens ook aan boord van buitengaats gaande schepen te plaatsen.

Reeds voor de Mobilisatie van 1914 werd hiervan voor het eerst gebruik gemaakt, toen het pantserchip Hr. Ms. Jacob van Heemskerck naar de West vertrok. Matroos-zeemilicien van de eerste ploeg van de lichte 1914 ondergingen aan boord van het pantserchip hun eerste oefening. Volgens de aanvankelijke opzet zouden zij in oktober weer naar Nederland terugkeren, maar de mobilisatie van augustus 1914 maakte het mogelijk om de miliciens langer in West-Indië te houden. In 1915 zouden het pantserchip

Hr. Ms. Kortenaer en het pantserdekschip Hr. Ms. Holland eveneens met dienstplichtigen bemand worden.¹⁸ Bovenstaande uitzendingen van zeemiliciens veroorzaakten geen grote beroering onder sociaaldemocratische parlementariërs, die de felste tegenstanders van de inzet van dienstplichtigen in de koloniën waren. De marinewoordvoerder van de SDAP, F.W.N. Hugenholtz, stelde bijvoorbeeld dat hij begrip had voor deze uitzendingen doordat 'de zeemiliciens gevoelden, dat zij naar West-Indië moesten, omdat er gebrek was aan personeel in het algemeen'.¹⁹ De zeemiliciens die wel tegen deze uitzendingen waren, organiseerden zich aan boord van de Jacob van Heemskerck voor het eerst, waarna in juni 1915 de Bond van Zeemiliciens werd opgericht. Zij kreeg onderdak in het gebouw van de Matrozenbond in Den Helder, en werkte eveneens nauw samen met de SDAP.²⁰

Staatscommissie en Vlootwet 1914

Om de veranderende marinestrategie met betrekking tot de verdediging van Nederlands-Indië naar beleid te vertalen, stelde de regering in 1912 een Staatscommissie samen. In de commissie zaten enkele militaire zwaargewichten: voor het leger werd luitenant-generaal C.J. Snijders afgevaardigd, terwijl de zojuist afgetreden commandant Zeemacht in Indië viceadmiraal A.H. Hoekwater en zijn eskadercommandant kapitein-ter-zee W. Naudin ten Cate de stem van de marineofficier vertolkten. Daarnaast schoven interim-minister van Marine H. Colijn, minister van Koloniën J.H. de Waal Malefijt en voorzitter van de ministerraad T. Heemskerk aan, waardoor de commissie in feite zichzelf adviseerde. De belangrijkste conclusie die de commissie trok was dat de verdediging van Nederlands-Indië primair een maritieme aangelegenheid was: de strijd om de koloniën was een

Twee onderofficieren geven matrozen tijdens de Eerste Wereldoorlog les in knopen en splitsen in de exercitieloods op de marinekazerne Willems-oord. (Collectie NIMH)

strijd om de beheersing van de zee.²¹ Om een externe vijand te kunnen weerstaan moest Nederland in de Oost over dusdanig zwaar materieel beschikken dat deze ervan zou afzien om aan te vallen.

Hiertoe stelde de Staatscommissie een vloot voor die in de kern uit vijf slagschepen van 21.000 ton bestond, plus vier in reserve. Daarnaast moest de zeemacht ter bescherming van deze *Dreadnoughts* beschikken over zes torpedo-kruisers van 500 ton, 44 torpedoboten van 300 ton, 22 onderzeeboten van 380 ton en zes mijnenvegers.²² Colijns opvolger, kapitein-ter-zee J.J. Rambonnet, bracht enkele wijzigingen in het plan aan voordat hij het in juli 1914 aan de Tweede Kamer voorlegde. De belangrijkste hiervan was de vermindering van het aantal slagschepen van negen naar vijf. Het door de Tweede Kamer aangenomen wetsvoorstel ging ervan uit dat de nieuwe vloot, op enkele torpedo- en onderzeeboten na, in 1920 gereed zou zijn.²³

Doordat in de bewaard gebleven plannen van een scheepsbemanning van 860 man per slagschip werd uitgegaan, zou de marine over minstens 4.300 extra zeelieden moeten beschikken om alleen al deze schepen te kunnen laten varen.²⁴ Dit zou een aanzienlijke uitbreiding betekenen, aangezien de zeemacht in totaal over 10.000 man beschikte in juli 1914. Hiervan waren 2.212 zeemiliciens.²⁵

Zeemilitie naar de Oost

Ondertussen vond wederom een uitzending van zeemiliciens naar de koloniën plaats, ditmaal naar Nederlands-Indië. Op zondag 7 mei 1916 had in Soerabaja een matrozenopstand plaatsgevonden. De directe aanleiding hiertoe waren vermeende misstanden in het Centrale Burgerlijk Ziekenhuis van de marinestad, maar zij vond haar

oorsprong in onvrede over matige lonen en zware werkomstandigheden. Na door patrouilles van politie en met klewang uitgeruste soldaten uit elkaar geslagen te zijn, werden de muitende opstandelingen naar hun schepen teruggedreven. De sfeer bleef hier vijandig tegenover de autoriteiten: schepelingen vernielden onder meer apparatuur aan boord van Hr. Ms. De Zeven Provinciën. Vijftig schepelingen van het eskader in de Oost verschenen na afloop voor de krijgsraad, die de leider van de opstand tot

'De lectuur van de Matrozenbond was al voor de opstand in Soerabaja door Rambonnet verboden'

acht maanden gevangenisstraf veroordeelde en 47 schepelingen oneervol ontsloeg.²⁶

Rambonnet besloot de ontslagen beroepsmilitairen door vijftig zeemiliciens te vervangen 'omdat Zijne Excellentie onder deze uit allerlei kringen komende mensen niet mogelijk achtte [tot] een geregeld actie-voeren tegen het gezag'.²⁷ Hiermee benutte de marine in de Oost drie rekruteringsbronnen: naast beroepspersoneel en geringe aantallen inheemse schepelingen werden nu ook dienstplichtigen ingezet.

De SDAP, de Matrozenbond en de Bond voor Zeemiliciens reageerden hierop furieus. De Bond voor Zeemiliciens, die op dat moment de helft van de miliciens vertegenwoordigde, gaf in juli 1916 de brochure *Verzameling van Stukken betreffende de Uitzending van Zee-miliciens naar de Tropen* uit.²⁸ Hierin haalde zij onder meer een interpellatie van Hugenholtz aan, die een strijdlustiger houding aan-

Bezoek van opperbevelhebber luitenant-generaal C.J. Snijders aan de vloot in 1916. Ter linkerzijde van Snijders schout-bij-nacht W.C.J. Smit, chef van de Marinestaf. Rechts van Snijders viceadmiraal W. Naudin ten Cate, op dat moment commandant der Marine te Willemsoord. (Collectie NIMH)

nam dan ten tijde van de uitzending van miliciens naar de West:

'Ik zeide zoeven reeds, dat het nog nooit gebeurd is, dat miliciens naar Indië zijn gezonden. (...) En nu geloof ik de Kamer te kunnen voorspellen, dat na afloop van den oorlog een groote exodus op de vloot zal plaats hebben. (...) En dan zal het heeten: wij moeten hebben een militie-marine.'²⁹

Voor de marineleiding was bovenstaande brochure een bevestiging dat de SDAP, de Matrozenbond en de Bond voor Zeemiliciens samenspanden om de vloot rood en daardoor onbetrouwbaar te maken. De lectuur van de Matrozenbond was al voor de opstand in Soerabaja door Rambonnet verboden, maar dit gold niet voor de lectuur van de Bond voor Zeemiliciens. Doordat deze lectuur 'afbreuk aan een goede krijgstuicht' deed en er een 'hoogst onmilitaire geest' uit sprak, verbood opperbevelhebber Snijders de verspreiding ervan, daarbij gesteund door de minister, de commandant Zeemacht in Nederland en de chef van de Marinestaf.³⁰

Plannenmakerij omtrent de militiëmarine

Net als bij de omarming van de plannen van de Staatscommissie, waren de zeeofficiëren eensgezind in hun angst voor het 'rode gevaar' op de vloot.³¹ Niet lotsverbetering voor schepelingen, maar het vervangen van beroepsmilitairen door dienstplichtigen moest ervoor zorgen dat de vloot wederom een volkomen betrouwbaar ge-

weldsinstrument zou worden. De Algemeene Vereeniging van Marineofficiëren stelde dat 'bij de marines met vrijwilligers de bemanningen zwakker zijn dan die bij militie-marines', terwijl *Onze Vloot* het idee van een militiëmarine eveneens veelvuldig propageerde.³²

De commandant Zeemacht in Indië, viceadmiraal F. Pinke, schreef in zijn advies aan de Staatscommissie in 1912 dat hij het noodzakelijk achtte dat 'over de Nederlandsche Zeemilitie ook in Indië (...) kan worden beschikt'.³³ De Raad van Defensie, waarin luitenant-ter-zee der eerste klasse T.A. van Hengel de marine-afdeling voorzat, concludeerde bovendien dat het invoeren van een militiëmarine 'een levensquaestie voor ons land' was.³⁴ Hij noemde het gedeeltelijk bemannen van de vloot in Indië met zeemiliciens onontkoombaar.³⁵ Voorts hield de chef van de Marinestaf, achtereenvolgend kapitein-luitenant-ter-zee W.C.J. Smit en kapitein-ter-zee W.J.G. Umbgrove, zich reeds vanaf 1913 bezig met het op papier zetten van een

'De rode week was een smet op het blazoen van de Koninklijke Marine'

organisatie op basis van een militiëmarine. De Marinestaf maakte tijdens de oorlog onder meer plannen voor het in groten getale verscheppen van zeemiliciens naar de Oost.³⁶

Bovengenoemde officieren hadden grote invloed binnen de marine, en kunnen als exemplarisch gezien worden voor het denken binnen het korps zeeofficiëren. Naudin ten Cate werd commandant der Marine te Willemsoord en volgde daarna Rambonnet als minister op, Pinke bleef commandant Zeemacht in Indië, Umbgrove bleef – met een onderbreking door het commando over Hr. Ms. Marten Harpersz. Tromp in Nederlands-Indië – chef van de Marinestaf en Van Hengel diende het grootste gedeelte van de Eerste Wereldoorlog als Pinkes adjudant.

De 'rode week'

Hoewel de mobilisatie van land- en zeemacht op 11 november 1918 ten einde kwam, liet de week tussen 9 en 16 november 1918 zien dat de marineleiding nog altijd wantrouwend tegenover beroepsschepelingen stond. Nederland was in deze 'rode week' bevangen door de angst voor een socialistische revolutie, die door SDAP-leider P.J. Troelstra – die zich door muitende Duitse matrozen in Kiel en Wilhelmshaven gesteund voelde – tot tweemaal toe verkondigd was.

Om deze revolutiegolf niet naar Nederland te laten overslaan, besloot de commandant der Marine te Willemsoord, schout-bij-nacht J. Albarda, het lagere personeel te ontwapenen en 'de machines van alle schepen onbruikbaar te maken door het uitnemen van één of meer machinedeelen'.³⁷ Bovendien zorgde hij ervoor dat soldaten belangrijke punten op en om de marinehaven in Den Helder bezetten. Hoewel de revolutie als 'Troelstra's vergissing' de geschiedenis inging, was de rode week een smet op het blazoen van de Koninklijke Marine: het wekte immers de schijn dat de vloot een gewapende macht vormde die de staat eerder ondermijnde dan bescherming

bod. De Algemeene Vereeniging van Marineofficiëren stelde tien dagen na het einde van de onrust in een resolutie aan de minister dat zij nog maar één uitweg zag:

'Dat het vrijwilligersstelsel voor het Europeesche personeel ondeugdelijk is gebleken en tot het verkrijgen van een betrouwbaar personeel voor de Nederlandsche vloot moet worden losgelaten (...) dat de vloot ten spoedigste moet worden bemand met militiepersoneel uit alle standen en gezindten der maatschappij, zoodanig, dat de Europesche bemanning der vloot ten naastenbij een beeld zal vormen van het Nederlandsche volk, gelijk dit thans bij het leger het geval is.'³⁸

Conclusie

In de jaren tien van de twintigste eeuw kwamen de navaalistische visies van zeeofficiëren en de roep om verbetering van de omstandigheden aan boord voor schepelingen samen in het debat over een militiemarine. In 1912 onderging de Militiewet een ingrijpende verandering, terwijl er in 1914 een ambitieuze Vlootwet werd aangenomen en de onvrede onder schepelingen in 1917 en 1918 de grote spanningen tussen officieren en schepelingen blootlegde. Tegen deze achtergrond hadden zeeofficiëren tijdens de Eerste Wereldoorlog twee redenen om voor een militiemarine te ijveren: ten eerste om een vloot van *Dreadnoughts* te kunnen bemannen, en ten tweede om het personeel een betrouwbaarder karakter te geven.

Noten

- De Algemeene Vereeniging van Marineofficiëren fuseerde in 1947 met de 'Vereeniging tot behandeling van op de Zeemacht betrekking hebbende onderwerpen' (ook de Marine-Vereeniging genoemd) tot de Vereniging van Marineofficiëren. In 1983 ontving de vereniging het predicaat 'Koninklijk', waarna het de Koninklijke Vereniging van Marineofficiëren werd. Zie C.J.W. van Waning, 'Marine-officiëren met hun organen (1883-1970): Een beschouwing bij de voltooiing van de 80ste jaargang van het Marineblad', *Marineblad* 81 (1971), 155-211.
- Red., 'Allerlei. Onze Marine', *Onze Vloot* 10:12 (1918), 13-15.
- Vgl. B. Schoenmaker, *Burgerzin en soldatengeest: De relatie tussen volk, leger en vloot 1832-1914* (Amsterdam 2009) 374 en 392.
- 1848, artikel 186.
- 1H. de Bles, 'Modernisering en professionalisering 1874-1918', in: G.J.A. Raven (red.), *De kroon op het anker: 175 jaar Koninklijke Marine* (Amsterdam 1988) 65-86, 79.
- Handelingen Tweede Kamer 1860-1861*, 3 juli 1861, 795.
- Militiewet 1861, artikel 152.
- A.M.C. van Dissel, 'Tropenjaren: de Nederlandse zeemacht in Aziatische wateren (1816-1962)', in: J.R. Bruijn en C.B. Wels (red.), *Met man en macht: De militaire geschiedenis van Nederland 1550-2000* (Amsterdam 2005) 245-284, 253.
- D. Hellema, *Nederland in de wereld: De buitenlandse politiek van Nederland* (5de druk, Houten 2014) 66.
- J. Keegan, *The Price of Admiralty: The Evolution of Naval Warfare* (New York 1988) 117-118.
- G. Teitler, 'Strategische concepties 1813-1988', in: G.J.A. Raven (red.), *De kroon op het anker: 175 jaar Koninklijke Marine* (Amsterdam 1988) 9-24, 10.
- Schoenmaker, *Burgerzin en soldatengeest*, 368-369.
- B.J.T. van de Worp, "'Zij draagt het cachet van zielverkooperij': De publieke campagne tegen de kinderwerving bij de Koninklijke Marine", *Leidschrift* 32:2 (2017) 49-73; R. Blom en T. Stelling, *Niet voor God en niet voor het Vaderland: Linkse soldaten, matrozen en hun organisaties tijdens de mobilisatie van '14-'18* (Soesterberg 2004) 293.
- Schoenmaker, *Burgerzin en soldatengeest*, 379.
- NA, Splitsingscommissie Marinepersoneel, [2.12.23.01], inv. nr. 548 (Militiemarine), Aantekeningen Chef Marinestaf over een militiemarine.
- Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), [NIMH M1 0049], *Handboek voor Zeemiliciens* (Den Helder 1914) 4-6.
- F.C. van Oosten, "'Geschiktheid voor de zeedienst is een zeer onbestemd begrip': beroepsmilitair of zeemilicien (slot)", *Marineblad* 89-3 (1979) 106-121, 117.
- NA, Splitsingscommissie Marinepersoneel, inv. nr. 1, Rapport Zeemilitie, 8.
- Handelingen Tweede Kamer 1915-1916*, 20 juni 1916, 2256.
- Blom en Stelling, *Niet voor God*, 671-672.
- W.R. de Greve, *Het rapport van de Staatscommissie voor de verdediging van*

Door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd de Vlootwet van 1914 niet uitgewerkt. In lijn met de wereldwijde ontwapeningsgolf na de Eerste Wereldoorlog, op maritiem gebied vooral duidelijk door het Vlootverdrag van Washington in 1922, was Nederland niet meer bereid om aanzienlijke vlootuitbreiding te financieren. Een van de pijlers onder de invoering van een militiemarine viel daarmee weg. De spanning rond de andere pijler, de politieke onbetrouwbaarheid van het personeel, nam daarnaast af na de Eerste Wereldoorlog. De marineleiding had na de rode week ingezien dat ze haar lagere personeel beter moest behandelen om ze binnenboord te houden, waardoor er onder meer wat soldij betrof een inhaalslag werd gemaakt.³⁹ Door deze inhaalslag kwam de relatie tussen de bonden en de marineleiding ook in rustiger vaarwater terecht, terwijl de band tussen de SDAP en de bonden aanzienlijk verslechterde.⁴⁰

T.A. (Tico) Onderwater BA studeert Maritieme Geschiedenis aan de Universiteit Leiden en is als stagiair aan het Nederlands Instituut voor Militaire Historie verbonden.

** De auteur bedankt prof. dr. Ben Schoenmaker en Johan van de Worp MA voor hun commentaar op eerdere versies van dit artikel.*

Nederlands-Indië (Den Haag 1913) 1.

- H.J.G. Beunders, *'Weg met de Vlootwet!': De maritieme bewapeningspolitiek van het kabinet-Ruys de Beerenbrouck en het succesvolle verzet daartegen in 1923* (Amsterdam 1984) 34.
- NA, Directie der Marine, [2.12.12], inv. nr. 287, Bijlage II bij Vlootwet: Schema en kosten van aanbouw.
- A. van Dijk, 'The Drawingboard Battleships for the Royal Netherlands Navy, Part III', *Warship International* 26:4 (1989) 395-403, 396. De offertetekeningen van de slagschepen van de Friedrich Krupp Germaniawerft uit 1913 zijn aanwezig in de collectie van het NIMH. NIMH-medewerker Michael Horré heeft op basis van deze tekeningen een 3D-filmpje van deze Dreadnoughts gemaakt: <https://www.defensie.nl/actueel/videos/2011/04/18/ongebouwd-nederlands-slagschip-uit-1913-in-3d> (geraadpleegd op 10-01-2018).
- Departement van Marine, *Jaarboek van de Koninklijke Marine 1913-1914* (Den Haag 1915).
- Blom en Stelling, *Niet voor God*, 686, 727-714 en 743.
- NA, Splitsingscommissie Marinepersoneel, inv. nr. 1, Rapport Zeemilitie, 8.
- M.L. Samsom, *De Bond van Zeemiliciens 1915-1919: opkomst, actie, ondergang* (kandidaatscriptie Universiteit Leiden 1989) 3.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam (IISG), Brochurecollectie, Brochure 464/254, *Verzameling van Stukken betreffende de Uitzending van Zee-Miliciens naar de Tropen* (Den Helder 1916) 15-16.
- NA, Chef Marinestaf, [2.12.18], inv. nr. 228, Naudin ten Cate aan Snijders, 10 augustus 1916; Ibidem, Circulaire opperbevelhebber, 17 augustus 1916.
- Schoenmaker, *Burgerzin en soldatengeest*, 368.
- 'Vragenbus', *Onze Vloot* 8:8 (1916) 228; 'Allerlei. Militiewet-klanken', *Onze Vloot*, circulaire 28 (1911) 30-33; Van Aken, 'Het rapport van de Staatscommissie voor de Verdediging van Nederlands-Indië', *Onze Vloot* 4:10 (1913) 3-20; W., 'Hoe moet Indië verdedigd worden? II', *Onze Vloot* 5:4 (1914) 177-182; 'Allerlei. Heeft de "Dreadnought" afgedaan?', *Onze Vloot* 8:5 (1916) 120.
- NA, Archief van VADM F. Pinke, [2.21.091.02], inv. nr. 6 (Advies aan Staatscommissie 1912), Advies rapport Staatscommissie I, 45-51.
- NA, Raad van Defensie, [2.13.62.04], inv. nr. 10, Advies Vlootwet, maart 1914.
- Ibidem.
- NA, Directie der Marine, [2.12.12], inv. nr. 548, Aantekeningen Chef Marinestaf over een Militiemarine.
- Blom en Stelling, *Niet voor God*, 693.
- Red., 'Allerlei. Onze Marine', *Onze Vloot* 10:12 (1918), 13-15.
- L.M.A. Homburg, "Ende desespeereet niet". De marinebonden en de tractementsregelingen van het personeel der Koninklijke marine onder de rang van officier, 1909-1933 (doctoraalscriptie Universiteit Leiden 1992) 39; A. ten Broecke Hoekstra, "Ende desespeereet niet", *Marineblad* 34 (1919-1920) 118-124.
- Blom en Stelling, *Niet voor God*, 703 en 712.

De Tachtigjarige (Zee)Oorlog

Hoe een lokale opstand tegen het oppermachtige Spaans-Habsburgse Rijk uitgroeide tot de eerste wereldwijd uitgevochten oorlog.

De nieuwe Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden kwam daaruit te voorschijn als winnaar en als dominante maritieme wereldhandelsmacht.

Naast bondgenootschappen was daarbij haar kracht op zee beslissend.

Inleiding

Dit jaar is het 450 jaar geleden dat de Tachtigjarige Oorlog begon met de veldslag bij Dalem¹ op 25 april 1568. Daarmee werd de ontstaansgeschiedenis van Nederland als nieuwe zelfstandige staat ingeluid.² Dit begin van de vijandelijkheden pakte rampzalig uit. De slag verliep dramatisch voor Willem van Oranje en zijn troepen, en illustreerde de grote kracht van het oppermachtige Spaans-Habsburgse Koninkrijk. Een Rijk waarin de zon nooit onderging en dat over het sterkste leger ter wereld beschikte.³

Toch verwierf de nieuwe Nederlandse staat aan het einde van de lange strijd haar onafhankelijkheid en was ze bovendien een dominante maritiem-economische grootmacht geworden, terwijl het Spaanse Koninkrijk diep in verval was geraakt.

Hoe kon een lokale opstand tegen een dergelijke superieure macht succes hebben? En hoe kon vervolgens de nieuwe staat uitgroeien tot een machtig maritiem handelsrijk? Daar gaat dit artikel over.

¹ Zeeslag bij Gibraltar 1607. Schilderij uit ca. 1621 door Cornelis Claesz van Wieringen. Het ontploffen van het Spaanse admiraalsschip tijdens de zeeslag bij Gibraltar, 25 april 1607. De slag was de eerste grote overwinning van de Staatse vloot. (Bezit Rijksmuseum)

Oproer in de Lage Landen en het begin van de volksofstand in 1572

De zeventien gewesten van de Nederlanden waren in het midden van de zestiende eeuw onderdeel van het Spaans-Habsburgse Koninkrijk, waar Portugal vanaf 1580 ook toe behoorde. Zelden was er een zo groot en machtig rijk geweest. Het vormde een immense, door zeeroutes verbonden wereldmacht.

Het midden van de zestiende eeuw was voor heel West-Europa een roerige tijd door de Reformatie. De sterk verstedelijkte Nederlanden ontkwamen daar niet aan. In 1566 woedde er de Beeldenstorm. Om zijn Nederlandse gewesten weer in het gareel te krijgen, stuurde de Spaanse koning Phillips II in 1567 zijn vertrouweling generaal Fernando Alvarez de Toledo, hertog van Alva met een geharde troepenmacht naar Brussel. Alva's aanpak bestond uit niets ontziende terreur.⁴

‘Willem van Oranje trok een conclusie
die hij had willen vermijden: een vergelijking
met Alva was onmogelijk’

Willem van Oranje trok een conclusie die hij had willen vermijden: een vergelijking met Alva was onmogelijk. Alleen de weg van gewapend verzet stond nog open.⁵ Met invallen in de Nederlanden in 1568 door vrijwilligers en huurlingen begon zijn verzet. Een succes was het niet. Zijn legers bleken kansloos. Het enige actieve verzet in de jaren 1568-1572 kwam van de Watergeuzen, guerrillero's te water.⁶ Zij tartten het gezag met kaapvaart en invallen vanuit zee. Voor veel vreedzame burgers waren het terroristen. Ze vormden een ongeregelde macht zonder duidelijke strategie. Toch zouden ze beslissend blijken voor de opstand.

In Vlissingen brak in 1572 in de nacht van 5 op 6 april een hevig oproer uit na alarmerende berichten over garnizoensuitbreidingen. De opstandige bevolking wist de Waalse garnizoenssoldaten de stad uit te zetten.⁷ Een paar dagen later kwam met hulp van de toegesnelde Watergeuzen ook Veere in opstand. Meer plaatsen in Zeeland volgden.⁸

Een paar maanden na de omwenteling in Zeeland kozen ook de meeste Hollandse steden voor de opstand. Op 19 juli 1572 werd in Dordrecht de Eerste Vrije Statenvergadering van Holland gehouden. Een belangrijk besluit daarbij was de omvorming van de Watergeuzen tot een georganiseerde zeemacht, een voorloper van de Koninklijke Marine

De opstand onder druk

Alva's reactie was snel en in zijn vertrouwde stijl. Via Zutphen en Naarden liet hij zijn leger optrekken naar Holland. Deze steden werden ingenomen en uitgemoord. Tegen Alva's verwachting in werd het Hollandse verzet door zijn terreur alleen maar extra vastberaden. De belegeringen van Alkmaar en Leiden mislukten. De opstandelingen vloot speelde daarbij een hoofdrol.⁹ Ze heerste op de vele Hollandse en Zeeuwse binnenwateren, ondergelopen polders en op de Zuiderzee.

Alva, gedesillusioneerd, werd naar Madrid teruggestuurd. Philips II had van het echec van Alva geleerd¹⁰: Alexander Farnese, hertog van Parma, zijn nieuwe legeraanvoerder, was niet alleen een bekwaam veldheer, maar ook diplomaat en een innemende persoonlijkheid. Door zijn gewiekste optreden kwamen Noordelijke en Zuidelijke gewesten onverzoenlijk tegenover elkaar te staan: de opstandige Unie van Utrecht tegenover de loyale Zuidelijke Unie van Atrecht.¹¹

Systematisch begon Parma opstandige steden en gebieden weer onder Spaans gezag te brengen. Zijn opmars leek onstuitbaar. De climax was de val van Antwerpen in 1585. Philips voerde de druk nog verder op met een handelsboycot tegen de resterende rebellen in de noordwestelijke kustgebieden.¹²

De opstand gered

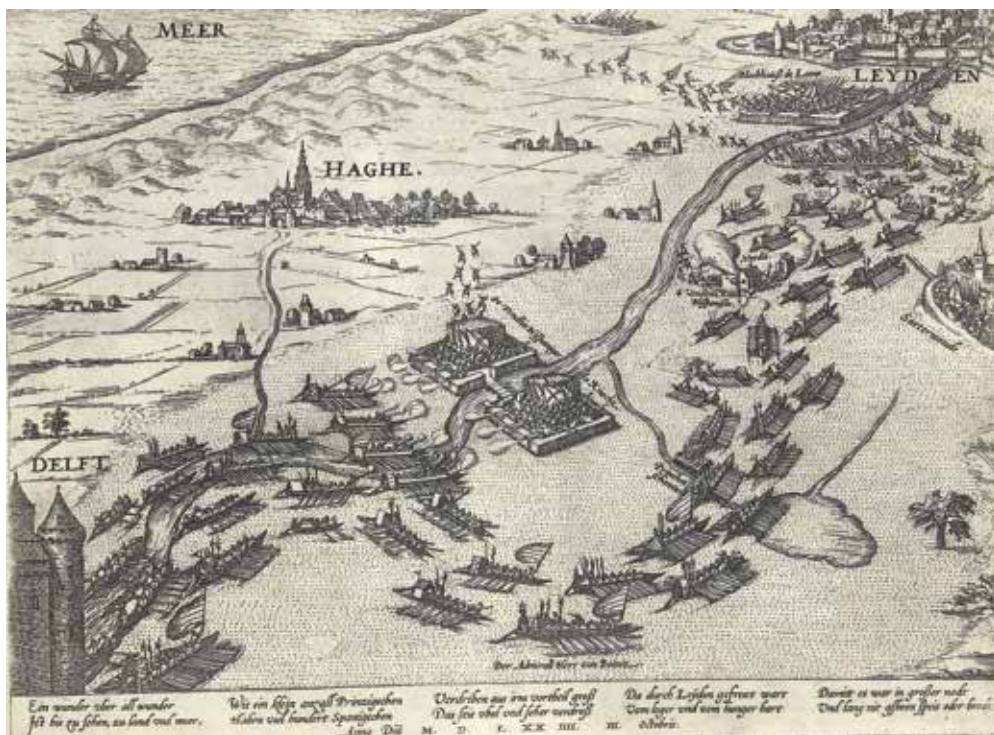
Philips II wilde het liefst afrekenen met alle ketterijen in zijn Spaans-Habsburgse invloedsfeer. Dat leek ook haalbaar: tegenover zijn machtig wereldrijk stonden alleen de Hugenoten in Frankrijk, de in het nauw gedreven Nederlandse opstandelingen en vooral Engeland met haar protestantse koningin Elisabeth.¹³ Parma leek de rebellie in de Nederlanden snel te onderdrukken. Zijn formidabele leger zou daarna tegen Engeland ingezet kunnen worden. Elisabeth zag dat gevaar en besloot de opstand in de Nederlanden te steunen met een jaarlijkse som geld en een kleine legermacht. Dat was voor Philips een goede aanleiding om Engeland aan te pakken.

Een grote Armada zou de sterke Engelse oorlogsvloot op afstand moeten houden zodat Parma's invasieleger zich vanaf de Vlaamse kust zou kunnen inschepen. In 1588 voer de Spaanse Armada uit. De Vlaamse kust werd echter geblokkeerd door een Zeeuws-Hollandse scheepsmacht.¹⁴ Parma had genoeg vaartuigen voor de inschepping. Maar zonder bescherming op zee riskeerde hij zijn leger niet. De Armada kon onvoldoende naderen en daarmee viel het aanvalsplan in duigen.¹⁵

Engeland was voorlopig gered maar de opstandige Nederlanden waren dat zeker niet. Een even plotselinge als onverwachte gebeurtenis bracht redding. In Frankrijk werd de katholieke koning opgevolgd door een Hugenoot: onacceptabel voor Philips die vreesde voor een protestants Frankrijk. Philips gelastte Parma om zijn prioriteiten te verleggen naar Frankrijk. In 1590 werd de Spaanse hoofdmacht vanuit de Nederlanden naar Frankrijk gedirigeerd.¹⁶ Dit bleek het keerpunt van de opstand. De opstandelingen hadden nu met Engeland en Frankrijk twee machtige bondgenoten, terwijl de Spaanse militaire aanwezigheid drastisch verminderd werd.¹⁷

De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden

De opstandige Noordelijke gewesten wisten zich te verenigen binnen een nieuwe staat: de federale Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.¹⁸ De vindingrijke Johan van Oldenbarnevelt, raadspensionaris van Holland, was daarvan de architect. De hoogste soevereiniteit werd bij de Staten-Generaal gelegd. Een unieke constructie die

Ontzet van Leiden 1574. Ets uit periode 1574-1576 door Frans Hogenberg. Het ontzet van Leiden op 3 oktober 1574. Troepen van de prins varen over de ondergelopen polders van Delft langs Den Haag naar Leiden, onder bevel van admiraal Louis de Boisot. Spaanse belegeraars vluchten vanuit hun stellingen. (Bezit Rijksmuseum)

twee eeuwen zou blijven bestaan. De staatsfinanciën werden geregeld en betalingen aan vloot en leger op orde gebracht. Nooit zou haar strijdmacht in deze oorlog te maken krijgen met de grote muiterijen door wanbetaling, waarmee Spanje zo vaak te kampen had.¹⁹

De oorlogsvloot werd federaal bestuurd met uiteindelijk vijf Admiraliteiten. Het landleger was centraler georganiseerd. De jonge Maurits van Oranje werd naar voren geschoven als bevelhebber van het Staatse leger. Hij ontpopte zich als uitzonderlijk kundig veldheer. Vanaf 1590 tot ongeveer de eeuwwisseling wist hij, tegen een weliswaar verzwakte tegenstander,²⁰ heel Oost-Nederland en

'In amper tien jaar tijd had de nieuwe Republiek haar veiligheid zeker gesteld, haar grondgebied verdubbeld en haar militaire macht sterk vergroot'

een deel van het Zuiden onder Staats gezag te brengen.²¹ In amper tien jaar tijd had de nieuwe Republiek haar veiligheid zeker gesteld, haar grondgebied verdubbeld en haar militaire macht sterk vergroot.

Tijdens het verdere verloop van de landoorlog zou, op een paar kleinere uitzonderingen na, alleen de ligging van het zuidelijke front met de Spaanse Nederlanden nog enkele wijzigingen ondergaan, waarbij een noordoostelijk deel van Brabant en Maastricht aan de Republiek toevielen. Niettemin zouden de gevechten en vele belegeringen over en weer nog tientallen jaren doorgaan en kostbaar zijn in geld en mensenlevens.

De maritieme handelsmacht van Europa

De economische basis van de Republiek om de oorlog te kunnen financieren lag bij haar macht op zee. Al in het begin van de 16^e eeuw beschikten de zeegewesten van de Nederlanden over een ongeëvenaard omvangrijke han-

delsvloot. Men onderscheidde zich door lage vrachttarieven voor bulkgoederentransport die vooral op de Oostzee was gericht. Deze specialisatie dwong efficiëntie af en rendeerde bij grootschaligheid.²²

Door deze efficiëntie konden de Noordelijke Nederlanders nieuwe markten snel penetreren en op termijn domineren. Een blokkade van Antwerpen en de Vlaamse havens bood kansen om de rijke handel van de Zuidelijke Nederlanden over te nemen.²³ Een buitenkans kwam in 1589. Philips zag zich toen genoodzaakt om zijn handelsboycot tegen de Nederlandse scheepvaart weer op te heffen; er was in heel Europa niet voldoende vervangende scheepscapaciteit te vinden.²⁴ Holland en Zeeland werden daarvoor bijna op slag de stapelmarkten voor Iberische en koloniale waren van Europa.²⁵

Met de explosieve groei van de handel ging ook een groei van ondersteunende diensten en hoogwaardige nijverheid gepaard.²⁶ Door de spectaculaire economische groei konden versterkingen van leger en vloot betaald worden, waardoor Maurits zijn veroveringen kon maken in de landgewesten. De verbindingen met Duitse en Italiaanse gebieden kwamen daardoor weer open waardoor de stapelmarkten nog verder in betekenis toenamen.²⁷ De jonge Republiek was in korte tijd een maritiem-economische grootmacht geworden.²⁸

De oorlog breidt zich uit naar alle wereldzeeën

Oost-Indië

Philips II overleed in 1598. Hij liet grote schulden na aan zijn opvolger Philips III. Die hervatte het handelsembargo tegen de Republiek. Dit had een cruciaal en averechts effect. Toen de scheepvaart op Lissabon voor Oost-Indische goederen onmogelijk werd, gingen Nederlandse kooplieden zelf zaken doen met het Verre Oosten.²⁹

Dit leidde in 1602 tot de oprichting van de roemruchte Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC), die van meet af aan was opgezet voor winst waarmee ook de staatskas werd gespekt en offensieve oorlog overzee.³⁰

Binnen drie jaar waren de Portugezen verdreven uit de specerijeneilanden en had de VOC daar een monopoliepositie.³¹ De compagnie maakte ook snelle vorderingen in het Indische Oceaangebied en elders in het Verre Oosten, deels daarbij ondersteund door haar in dat tijdsbestek kleinere Engelse tegenhanger, de East India Company.³² Niet eerder had het Spaans-Portugese overzeese rijk zo onder druk gestaan als door de VOC met haar combinatie van militaire, economische en diplomatieke middelen.³³ De VOC had zich onder Jan Pieterszoon Coen in de jaren 20 gevestigd als dominante handelsmacht binnen Azië met Batavia als centrum voor het Verre Oosten en Surat als centrum voor handel in het Indische Oceaangebied.³⁴ Gouverneur-Generaal Anthonie van Diemen zette de expansie krachtig voort. Na een lang beleg werd Malakka veroverd op de Portugezen. Daarmee beheerste de VOC de zeeverbinding tussen het Verre Oosten en het Indische Oceaangebied en versterkte ze haar greep op de Aziatische handel.³⁵

West-Indië

In 1607 ging Spanje andermaal bankroet. Philips III wilde de geldverslindende oorlog met de Republiek beëindigen. Spanje bood onafhankelijkheid aan als de VOC maar ontbonden zou worden, en tevens afgezien zou worden van een vergelijkbare compagnie voor West-Indië: de WIC. Dit was onacceptabel voor de Republiek. Maar de besprekingen leidden in 1609 wel tot het 12-jarig bestand.³⁶ De WIC zou pas na dit bestand van start kunnen gaan. Het bestand werd niet altijd nageleefd. De eerste zeeslag tussen vlooteskaders in de Stille Oceaan werd in 1615 tussen

schepen van de VOC en Spanje uitgevochten. Het werd een overwinning voor de VOC.³⁷

In West-Indië waren geen handelspartners zoals in Oost-Indië. Daar lagen grote Iberische vestigingskolonies. Het eerste WIC-project was een aanval met 26 schepen en 3.300 man op de hoofdstad Bahia van Portugees-Brazilië.³⁸ De Spaans-Portugese reactie was echter gedecideerd met het sturen van een overmacht aan schepen en manschappen die de WIC weer verdreef. Ook verdere WIC-expedities in de beginjaren waren geen succes.³⁹ De WIC veranderde van aanpak en begon een handelsoorlog. Het grootste wapenfeit was de iconische overwinning van Piet Hein bij Matanzas (Cuba) in 1628. Het was de enige keer dat Spanje een zilvervloot verloor.⁴⁰

Gesterkt door deze triomf, waagde de WIC in 1630 weer een verovering van een vestigingskolonie: Pernambuco, ten noorden van Bahia; deze keer grootschaliger met 67 schepen en 7.000 man, en met succes.⁴¹ De WIC vocht verscheidene grote zeeslagen uit. De grote zeeslag bij Itamaracá in 1640 was de langste uit de hele Tachtigjarige Oorlog. Om Pernambuco te heroveren, zette Madrid samen met Bahia een uitzonderlijk grote Armada in van 110 oorlogsschepen. Een WIC vloot van 41 schepen ving ze op en wist de vijandelijke formatie na vijf dagen vechten uit elkaar te slaan waardoor Pernambuco behouden bleef. Het zou de laatste gezamenlijke Spaans-Portugese actie zijn.⁴²

Europa

De Staatse oorlogsvloot opereerde in de Europese wateren. Haar hoofdtaak was de bescherming van handelsvaart en visserij.⁴³ In Spanje viel het einde van het bestand samen met de troonopvolging door Philips IV. Bij de hervatting van de vijandelijkheden begon Ambrogio Spinola, markies de los Balbases, sinds 1602 de legeraanvoerder

Verovering Zilvervloot 1628. Ets uit periode 1649-1651 naar prent van Claes Jansz Visscher. Verovering van de Zilvervloot in de Baai van Matanzas door een vloot van de WIC onder bevel van admiraal Piet Heyn, 8 september 1628. Bovenaan een rond portret van admiraal Piet Heyn. (Bezit Rijksmuseum)

van de Spaanse Nederlanden, aan een serie belegeringen. In Madrid werd weinig enthousiast gereageerd. Men vond de kosten en verliezen buitensporig. Langs die weg werd een eindoverwinning onhaalbaar geacht.⁴⁴

Philips IV besloot in 1625 tot een radicale koerswijziging: niet langer de oorlog te land zou prioriteit krijgen, maar die op zee om de Republiek dodelijk te raken in de economische basis van haar macht.⁴⁵

De Vlaamse Armada kon vanuit haar thuishaven Duinkerken alle vitale handelsroutes van de Republiek treffen. Zij werd versterkt ten koste van het Spaans-Nederlandse leger dat alleen nog defensief ingezet zou worden.⁴⁶ Vlaamse scheepsbouwers ontwierpen in de jaren 20 een nieuw scheepstype: het fregat. Het was snel en toch zwaar bewapend.⁴⁷ De Vlaamse Armada werd daarmee het meest

'De laatste slag in de Tachtigjarige Oorlog werd geleverd door de VOC in de binnenlanden van het verre Ternate in juli 1649'

geduchte onderdeel van de Spaanse marine.⁴⁸ De Vlaamse Armada, samen met private Vlaamse kapers, werd een steeds groter probleem voor de Nederlandse koopvaardij en visserij.⁴⁹ De Staatse vloot stond onder toenemende druk bij haar beschermende taken. De versterkingen waar vlootbevelhebber Maarten Harpertszoon Tromp op aan-drong, kreeg hij niet.⁵⁰

Het succes van de Vlaamse Armada bracht Philips IV ertoe om weer een grote Armada uit te rusten. Dit niet alleen om het Spaans-Nederlandse leger te bevoorraden, maar vooral om de Staatse vloot een vernietigende slag toe te brengen.⁵¹ Deze Armada telde 67 oorlogsschepen en ongeveer 30 transportschepen. Ze stuitte in het Kanaal op het kruiskader van Tromp met maar 17 schepen. Tromp voer in kiellinie en was daarmee effectief. Zijn tegenstander zag geen kans om haar grote numerieke overwicht te benutten.⁵² De Armada vluchtte naar de Engelse kust bij Duins. De Admiraliteiten wisten snel een grote scheepsmacht te mobiliseren van 120 schepen. Het lukte de geslepen Vlaamse Armada echter om 's nachts met het leeuwendeel van de troepenversterkingen te ontglippen. Toen Tromp op 31 oktober 1639 aanviel lagen er nog 38 gevechtssklare Spaanse oorlogsschepen waarvan er maar zes wisten te ontkomen. Deze Armada was de laatste grootschalige poging van Spanje om het tij in de Nederlanden te keren.⁵³

In 1640 braken grote revoltes uit in Catalonië en Portugal. Portugal scheidde zich af. Een forse Staatse vloot werd te hulp gestuurd naar Lissabon. Deze hulp ging wel ten koste van haar beschermende taken. In de jaren 1640-1644 werden dan ook de grootste scheepvaartverliezen geleden door de Spaans-Vlaamse tegenstander.⁵⁴

Daar kwam pas een einde aan na een gecombineerde inspanning van de Nederlandse vloot en het Franse leger tegen de Vlaamse kuststeden. Met Frankrijk was Spanje inmiddels weer in oorlog geraakt. In 1646 werd Duinkerken door Franse troepen ingenomen.⁵⁵ Daarmee was het Spaans-Vlaamse gevaar bezworen en verdween ieder per-

spectief voor Madrid op een gunstige afloop van de oorlog. In 1648 werd de vrede tussen Spanje en de Republiek getekend en werd de nieuwe Nederlandse staat formeel door Spanje erkend.

De laatste slag in de Tachtigjarige Oorlog werd geleverd door de VOC in de binnenlanden van het verre Ternate in juli 1649. Het nieuws van de vrede was daar nog niet doorgedrongen.⁵⁶ De Republiek was als maritieme en economische grootmacht uit de strijd gekomen.⁵⁷ Ze was het centrum van de wereldhandel geworden. Ze domineerde de zeevaart en handel in en tussen Europa en Azië.⁵⁸ Ze was prominent aanwezig in West-Afrika, Zuid-Amerika en het Caribisch gebied.⁵⁹

Intussen raakte Spanje uitgeput. Haar overzeese inkomsten werden onder andere ondermijnd door WIC en VOC. De talloze oorlogen werden haar te veel. Ze werd geteisterd door opstanden in Catalonië en Zuid-Amerika. Ze was in uitzichtloze oorlogen verwickeld met Portugal en Frankrijk. Het ooit zo machtige Spaans-Habsburgse Rijk kwam deze slagen nooit meer te boven.

Conclusie

De Nederlandse staat ontstond uit een opstand tegen het machtigste rijk op aarde. Deze opstand liep uit op de eerste wereldwijd uitgevochten oorlog, waar de jonge staat zegevierend uit tevoorschijn kwam.

Cruciaal voor dit succes waren de bondgenootschappen juist toen die hard nodig waren. Maar het meest beslissend voor het slagen van de Nederlandse opstand en de grote voorspoed daarna was toch haar kracht op zee. Dat was al bij de Watergeuzen begonnen: het landleger van Alva was onverslaanbaar maar zijn onmacht te water werd hem fataal.⁶⁰ De enorme handelsvloeden van de Republiek voedden een steeds sterkere Staatse oorlogsmachine.⁶¹ De Staatse oorlogsvloot samen met die van WIC en VOC ging de Spaans-Habsburgse krachten te boven.^{62,63}

Dr. ir. J. (Jaap) de Kam is theoretisch fysicus en werkzaam geweest bij diverse universiteiten in binnen- en buitenland. Hij is gepensioneerd als business developer bij Airbus Space & Defence Netherlands. De Kam is tevens amateur historicus, met speciale belangstelling voor maritieme geschiedenis.

Op www.kvmo.nl, onder Marineblad, kan het artikel inclusief de voetnoten worden gedownload.

Bronnen

1. Uitgave NIMH Den Haag, 'De Tachtigjarige Oorlog, Van opstand naar geregelde oorlog 1568-1648', Boom, 2013.
2. J. Israel, 'De Republiek 1477-1806', vertaling B. Smilde, 'The Dutch Republic 1477-1807', Van Wijnen-Franeker, 1996, 2012.
3. J. de Meij, 'De Watergeuzen, Piraten en Bevrijders', Fibula-Van Dishoeck, 1980.
4. A. van Vliet, 'Bastaard van Oranje, Justinus van Nassau: admiraal, diplomaat, en gouverneur (1559-1631)', WalburgPers, 2017.
5. J. Israel, 'Dutch Primacy in world Trade 1585-1740', Clarendon Press, 1989.
6. L. Palme, 'The Sea and Civilization, A Maritime History of the World', Atlantic Books, 2015.
7. J. Glete, 'Warfare at Sea. 1500-1650, Maritime Conflicts and the Transformation of Europe', Routledge, 2000.
8. R. Stradling, 'The Armada of Flanders, Spanish Maritime Policy and European War 1568-1668', Cambridge University Press, 1992.
9. S. Groenveld, 'Verlopend Getij, De Nederlandse Republiek en de Engelse Burgeroorlog, 1640-1646', De Bataafsche Leeuw, 1984.

VERENIGING ONDERLINGE BIJSTAND

Aankondiging

Op woensdag 25 april 2018 wordt de jaarlijkse Algemene Vergadering van de Vereniging Onderlinge Bijstand gehouden bij de Nieuwe Buiten-Sociëteit, Stationsplein 1 te Zwolle.

Alle leden van de KVMO zijn tevens lid van Onderlinge Bijstand en zijn van harte welkom bij deze jaarlijkse activiteit. Noteert u de datum alvast in uw agenda!

Het katern met de uitnodiging en alle verdere informatie voor het programma treft u aan bij het Marineblad van maart 2018.

7 april 2018

Open Bridge Kampioenschap Defensie 2018

Locatie: NDC Den Hommel, Kennedylaan 9 Utrecht

Toegankelijk voor:

- Actief dienende NL militairen
- Burgerambtenaren van het Ministerie van Defensie
- Reservisten
- Gepensioneerde Defensie medewerkers
- Oud defensiemedewerkers
- Ex-dienstplichtigen

U bent vrij in de keuze van uw partner

- ✓ Goed verzorgde lunch
- ✓ Aantrekkelijke geldprijzen
- ✓ Meesterpunten volgens geldende schaal
- ✓ Inschrijfgeld: 45 euro per paar

Informatie:
<http://defensiebridgekampioenschap.wordpress.com>
 of 06 307 24 160 (Kol b.d. Felix)

Onder auspiciën van de Nederlandse Bridge Bond

Deelname erecouloir 4 mei 2018

Het Nationaal Comité 4 en 5 mei, het Veteranen Platform en het Veteraneninstituut organiseren ook dit jaar het erecouloir tijdens de Nationale Herdenking op de Dam in Amsterdam. Veteranen, actief dienende en postactieve militairen, vormen dit erecouloir.

Aanmelding

Bent u veteraan en wilt u ook deel uitmaken van het erecouloir tijdens de Nationale Herdenking op donderdag 4 mei op de Dam in Amsterdam?

Meldt u zich dan **uiterlijk 10 februari 2018** aan via deze link:

www.veteraneninstituut.nl/vrijheidpoweredbyveteranen

Let op: aanmeldingen verlopen dus niet meer via het secretariaat van de KVMO!

Het hoofdbestuur van de KVMO verwelkomt haar nieuwe leden!

SADB	M.A.H. Bard
LTZ2OC SD KMR	N.J.M. van der Donk
ADB	M.J. Dosts
LTZ3	B.B.P. Heijnen
ADB	K.F. Heskes

ADB	J.A. Kneepkens
ADB	S.O. Kramer
ADB	D.G.M. Moerman
ADB	J. ten Veen
ADB	V.P.E. Vermaire

Draag bij aan nieuw verbindend monument in Nationaal Herdenkingspark Roermond

Nationaal Indië monument. (commons.wikimedia.org)

Vanaf 1950, de inzet van Nederlandse militairen in de strijd in Korea, tot op de dag van vandaag, zijn nog eens duizenden Nederlandse militairen vertrokken om deel te nemen aan talloze vredes- en humanitaire missies. En ook in de toekomst zullen er ongetwijfeld nog vele volgen. Voor hen is er sinds 2003 het Monument Vredesoperaties aan de zuidkant van het Nationaal Herdenkingspark in Roermond.

Er is nu het initiatief om een nieuw, verbindend monument te plaatsen dat nadrukkelijk de link tussen de twee monumenten legt. Dit nieuwe monument wil óók hen die wel terugkwamen en hun de 2e en 3e generatie nakomelingen eren.

Oproep aan alle Veteranen

Helpt u mee dit verbindend monument te realiseren?

U kunt uw donatie overmaken op:

IBAN NL 75 RABO 0174 1740 39 van het NIM te Roermond, onder vermelding van Verbindend Monument.

Meer lezen: www.nim-roermond.nl

Sinds 1988 is er het Nationaal Indië-monument 1945-1962 (NIM) te Roermond, opgericht ter nagedachtenis aan de meer dan 6.000 Nederlandse militairen die werden uitgezonden naar het toenmalige Nederlands Oost Indië en Nederlands Nieuw Guinea in de periode 1945 - 1962 en die daar zijn omgekomen in de strijd.

In Memoriam

Het hoofdbestuur van de KVMO heeft de droeve plicht
u in kennis te stellen van het overlijden van:

- LTZVK2OC b.d. **J.E. Lijtsman Piernbaum** († 24 januari 2018)
LTZSD1 b.d. **A.C.L. Kan** († 17 januari 2018)
Mevrouw drs. **C.M.W. Riegen-Kloosterman**
(† 8 januari 2018)
LTZ1 b.d. **W.G. van Gent** († 6 januari 2018)
KLTZE b.d. ing. **D. de Jong** († 31 december 2017)
- LTZVK2OC b.d. **J.C. Zantman** († 31 december 2017)
KTZ b.d. **H.I. Timmerman** († 16 december 2017)
LTZVK2OC b.d. **J.P. Piet** († 15 december 2017)
KLTZ b.d. **P.K. Kleimeer** († 7 december 2017)
Mevrouw **J. van der Heide-Cobussen** († 3 december 2017)

Wij betuigen de nabestaanden onze deelneming en wensen hen veel sterkte toe

Activiteiten eerste helft 2018

AFDELING NOORD

- 6 feb **Postactieven bijeenkomsten**
6 maart Locatie : Marineclub, Den Helder
3 april Tijd : 17.30 uur
1 mei
5 juni

15 feb **College tour: 'Wat te doen voor je pensioen'**
Algemene informatiemiddag over pensioenen
Locatie : Marineclub, Den Helder
Aanvang : 16.00 uur, aansluitend borrel

19 april **College tour met Commandant der Zeestrijdkrachten VADM R.A. Kramer. Aansluitend borrel**
Locatie en tijd: n.n.b.

14 juni **College tour, aansluitend borrel**
Locatie en tijd: n.n.b.

AFDELING ZUID

- 22 feb **Lezing Enigma en rondleiding BB bunker (KVNRO)**
Locatie : Grand Hotel Ter Duin, Burgh-Haamstede
Tijd : 10.00 – 15.30 uur

maart **Bezoek For Freedom Museum**
Locatie : Knokke Heist
Aanvang : nnb
Nadere informatie volgt

8 juni **Barbecue (KVMO)**
Locatie : de Merelhoeve, Nieuw- en Sint Joosland
Tijd : 18.00 – 21.00 uur

Alle activiteiten staan open voor KVMO leden, ook als een andere vereniging de organisatie verzorgt. Voor vragen of nadere informatie over het programma kunt u mailen naar: **KVMOZuid@aim.com**

AFDELING MIDDEN

- 6 feb **Afdelingsborrels**
3 april Locatie : Plein Kalvermarkt Complex, Den Haag
Tijd : 16.30 – 18.30 uur

13 feb **Afdelingsbijeenkomsten**
10 april Locatie : Kromhoutkazerne, Utrecht
Tijd : 16.30 – 18.30 uur

12 juni **KVMO Barbecue**
Locatie : Frederikkazerne, Den Haag
Tijd : 16.30 – 19.30 uur

WERKGROEP ELDERS ACTIEVEN

- 1 mrt : **Lezing KLTZ André van der Kamp**, over zijn ervaringen als commandant van Zr. Ms. Zeeland bij het leveren van noodhulp aan de Bovenwindse Eilanden en Dominica
Locatie : Longroom Van Braam
Houckgeestkazerne, Doorn
Aanvang : 20.00 uur
Aanmelden : Verplicht, bij **secretaris@kvmo.nl**

5 april : **Lezing, nadere info volgt**

DE DEADLINE VOOR HET AANLEVEREN VAN KOPIJ VOOR DE RUBRIEK KVMO-ZAKEN VOOR HET MAARTNUMMER IS 19 FEBRUARI 2018.

De Koninklijke Vereniging van Marineofficieren

Ere-leden: KTZT b.d. ir. S.J.J. Hoffmann KOLMARN b.d. A.H.P. Knoppien KTZ b.d. L.J.M. Smit KTZA b.d. drs. T.G.D. Steenbeek Hoofdbestuur: Voorzitter: KLTZ ing. M.E.M. de Natris Vice-voorzitter: KLTZ ing. W.P. Groeneveld Secretaris: LTZzOC (LD) N.J. van Lierop Penningmeester: KLTZ (LD) H.M.J. van de Burgt Namens Afdeling Noord LTZ1 (LD) J.L. ten Berg Namens Afdeling Midden KLTZ H.M. van Rijn	Namens Afdeling Zuid KLTZ R.O.P. Pulles Namens Afdeling Caribisch gebied KLTZ (LD) C.M. van der Pijl EMSD Namens Werkgroep Postactieven KLTZ b.d. M.A. Eland Namens Werkgroep Elders Actieven LTZ1 (LD) KMR M. Venema Namens Werkgroep Jongeren vacature Namens de Werkgroep Genderbeleid KLTZ b.d. M.A.W. Riemens Afdelingsbesturen: Noord: LTZ1 (LD) J.L. ten Berg KLTZ b.d. P.J. van Maurik KLTZ b.d. B. Fritzsche MAJARN b.d. M.M. van der Hoek bc LTZ1 (TD) P.Y. Handgraaf-Blok	Midden: KLTZ H.M. van Rijn KTZ (TD) ir. J.J. Bleijs KLTZ b.d. J. de Jonge KTZ b.d. H. van Eijdsen Zuid: KLTZ R.O.P. Pulles maj KL b.d. P. van der Laan KLTZ (SD) b.d. A.J. Zwiers KLTZA b.d. P.A. Brons (postactieven) Caribisch Gebied: KLTZ (LD) C.M. van der Pijl EMSD KVMO-leerstoel Universiteit Leiden: Prof. dr. T.B.F.M. Brinkel	Adres secretariaat: Wassenaarseweg 2 2596 CH Den Haag T : 070-3839504 F : 070-3835911 E : info@kvmo.nl W : www.kvmo.nl De KVMO heeft een samenwerkingsverband met Onderlinge Bijstand (www.onderlingebijstand.nl). Voor nadere informatie of het verkrijgen van aanvraagformulieren kunt u contact opnemen met het secretariaat KVMO.
---	---	---	--

KOOY SYMPOSIUM 2018

Desinformatie, manipulatie en destabilisatie

Het belang van feiten en techniek

Woensdag 11 april 2018 | 10:30-19:00 | Gen.Maj. Koot kazerne, Wolweg 100, 3776 LR Stroe

Nog niet zo lang geleden begon een oorlog heel duidelijk met een schriftelijke oorlogsverklaring en waren verschillende partijen eenvoudig herkenbaar aan hun uniformen. In de huidige tijd hebben we te vooral te maken met onzekerheden.

Een conflict van nu begint met destabilisatie door desinformatie, intimidatie, verstoren van communicatie, cyberaanvallen, onderbreken van geldstromen, vernielen van vitale infrastructuur (zoals dijken, sporen, wegen, energie- watervoorzieningen), semi militair optreden van onduidelijke gewapende groepen (groene mannetjes)... Alles dat nog net geen oorlog is en een oproep voor collectieve verdediging op grond van artikel 5 van het NAVO verdrag mogelijk zou maken. Ook in Nederland. Zegt de term hybrid-warfare u iets?

Hoe complex en ondoorzichtig ook: industrie, defensie en overheid zullen moeten werken aan oplossingen die 'nepnieuws' herkennen of – nog liever – voorkomen dat dit type nieuws de wereld in wordt gebracht. Aan oplossingen waarmee terroristische

'welke technische oplossingen kunnen helpen om destabilisatie van de samenleving tegen te gaan?'

propaganda eerder wordt verwijderd, de vitale infrastructuur wordt beschermd en cyberaanvallen worden tegengehouden. Daarbij geldt vooral: ken uw vijand! Pas wanneer duidelijk is hoe deze partijen te werk gaan en welke methodes en technieken zij gebruiken, is het mogelijk met zinvolle oplossingen te komen.

Tijdens het Kooy Symposium proberen we een antwoord te vinden op de vraag welke technische oplossingen kunnen helpen om destabilisatie van de samenleving tegen te gaan? Wat is er bijvoorbeeld mogelijk met Artificial Intelligence, drones, sensoren, big data analyse en andere technologieën? Wie gaat de oplossingen ontwikkelen en waar moeten technische disciplines samenwerken met andere vakgebieden?

Inschrijven (tot 4 april 2018) en programma: www.kivi.nl/afdelingen/defensie-en-veiligheid

